

Талоқ (рисола) (3)

05:00 / 15.02.2017 3689

МАЖНУННИНГ ХУШИ ЎЗИДАЛИГИДА АЁЛИНИ ТАЛОҚ ҚИЛИШИ

Мажнун хушига келган вақтида аёлига талоқ қўйса, унинг талоғи талоқ ҳисобланади. Мажнунлик пайтида қўйған талоғи талоқ ҳисобланмайди.

وَنُونْجَةَ لَاحِ يَفَوْلَقَاعَ وَتَقَافِيَةَ لَاحِ يَفَوْهَفَ قِيَفُيَ وَنَجْيَهِ يَدْلَا آمَّا نُونْجَمَ

“Гоҳида мажнун бўлиб, гоҳида хушига келадиган киши хушига келган пайтида оқил ҳисобланади. Жиннилиги тутган ҳолатида мажнун ҳисобланади” (Баҳрур роик).

МАЖНУН НОМИДАН БИРОР КИШИ ТАЛОҚ БЕРИШ ҲУҚУҚИГА ЭГА ЭМАС

Мажнун тарафидан ота, ака ва бошқа валийлари талоқ беришга ҳақлари йўқ. Чунки, талоқ бериш ҳуқуқи Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг “Талоқ (аёлнинг) болдиридан тутган кишига” деган ҳадисларига биноан эрга берилган. Имом Муҳаммад берган фатвога кўра мажнун ўзига келиши учун бир йил муҳлат берилади. Агар бир йил давомида ўзига келмаса, қози мажнун билан уни аёли орасидаги никоҳни фасх қиласди. Фатво шу қавлга берилган. Қози мусулмон бўлиши шартдир.

صَرَبَ وَمَادْجَ وَنُونْجَكَ أَشْحَافَ رَخَآلِا بْيَعَبَ نْيَجَوَزْلَا يَأَا آمُهُدَحَأُ رَيَحَتَيَ آلَ وَيَصْقُقَ وَلَوَجَوَزْلَا بَ وَلَسْمَمْخَلَا يَفُهَثَآلَّثَلَا ئَمَيَآلَا فَلَأَحَ وَنْرَقَ وَقَتَرَوَ نَمُمَهَفُيَ آمَكَ جَوَزْلَا بَ وَلَلُؤَلَا هَثَآلَّثَلَا يَفُدَمْحَمَ وَ . حَتَفَ حَصَدَرَلَا وَرْيَغَ وَرَحَبَلَا

“Эр-хотиндан бирортаси бошқасининг айби туфайли ажралишга ихтиёрли бўлмайди. гарчи у айб жиннилик, маҳовлик, песлик, аёл кишиларда топиладиган ратақ (жинсий аъзонинг эрга яроқсиз ҳолда тўсилиб қолиши) ва қарн (аёл кишининг жинсий аъзосида эр фойдалана олмайдиган даражада гўшт ўсиб қолиши) каби жиддий

бўлса ҳам. Учала имомлар ушбу бешала касаллик борасида ҳанафий мазҳабига хилоф қилганлар. Агар бу касалликлар эрда бўлса аёлга ажралиш борасида ихтиёр берилади. Қози тарафидан никоҳни бекор қилинганига ҳукм қилинса дурустдир (Фатҳул қодир). Ином Муҳаммад агар эр аввалги учта жиннилик, маҳовлик, пестлик билан касалланса, аёлга ажралишга ихтиёр берилади деганлар. Баҳрур роиқ ва ундан бошқа китоблардан шу нарса тушунилади”[1].

ТАЛОҚ ТУШИШИ УЧУН УЧИНЧИ ШАРТ ҲУШИ ҮЗИДА БҮЛИШИ

Талоқ берувчи кишини ҳуши талоқ берәётган вақтда ўзида бўлиши шартдир. Беморлиги ёки дори истеъмол қилганлиги ёки бирор бошқа нарса туфайли беҳуш бўлса ва шу ҳолтда талоқ қўйса, талоқ тушмайди. Бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан қўйидаги ҳадис ривоят қилинган:

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Телба ва ақли мағлуб (яъни идрок қилувчи қувватлар ишдан чиққан) бўлган кишиларнинг талоғидан ўзга барча талоқ жоиздир”
(Термизий ривояти).

БЕХУШ ҲОЛАТДА ҚҮЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Эр беҳуш ҳолда қўйилган талоқ эътиборга олинмайди.

هَيْلَع يَمْعُمْلُ أَو ... وَدَبَعَ ظَأْرِمَا يَلَعَ يَلْوَمْلَأُقَ الْطُّعْقَيِّ الْ

“Хўжайиннинг қулининг хотинига қўйган талоғи ва хушидан кетган кишининг талоғи тушмайди” (Раддул муҳтор).

ҚАТТИҚ ҚҮРҚИШ НАТИЖАСИДА БЕРИЛГАН ТАЛОҚ

Қаттиқ қүрқиши натижасида ақл үз мұтадиллигини йүқотиб, назоратни құлдан чиқариши натижасида осмон, ер, кеч, кундуз каби нарсаларни фарқлай олмай қолади. Бу ҳолат ҳам мажнунликни бир тури ҳисобланади. Аллома шомий бир савол-жавобни нақл қилиб, бундай шахслар томонидан қўйилган талоқ тушмайди деб, таъкидлаган.

يٰفْ أَثَالَتُهُ تَجْوَرَ قَلْطَنْ مَيْفَ أَمْ طَنْ لَيْسَ وَ.. أَفْوَحْ وَأَيَّاهُ لُقْعَ بَهْدَ وَ
نَمْ شَهْدَلَا نَأَبْ أَصْيَأَ أَمْ طَنْ بَاجَأَ ، شُوْهَدَمْ طَاعْمَ وُهَوْ يِصْأَقْلَا سَلْحَمْ
عَقْيَ الْفَرْنُونْجَلَا مَاسْقَأَ:

“Үта ҳаё қилганидан ёки қўрққанидан ақли кетса (талоқ қўйса талоғи тушмайди)... Қози мажлисида қаттиқ ғазабга тұлиб, даҳшатга тушиб аёлинин уч талоқ қилган киши ҳақида назм ҳолатда сўралди. Шунда назм билан: “Даҳшатга тушиш мажнунликнинг қисмларидан бўлиб, у ҳолатда қўйилган талоқ воқеъ бўлмайди” деб жавоб берган”[2].

Эслатма: Мадҳуш деб, қомусда ҳайрат, қўрқинч ва ҳаё туфайли ақли кетган кишига айтилади.

ҚАРИЛИК, БЕМОРЛИК ЁКИ БИРОР МУСИБАТ САБАБЛИ АҚЛ ҮЗ НАЗОРАТИНИЙ ЙҮҚОТИШИ

Қарилек, касалликнинг қаттиқ оғриғи ёки бошқа бирор мусибатга дуч келиш сабабидан мия назорати йўқолган кишига ҳам мадҳуш (ақли жойида эмас) дейилади. Бу ҳолат қанча давом этса, шунча муддат уни сўзига эътибор берилмайди. Шу боис ўша вақтда берилган талоқ эътиборга олинмайди.

: اَنْتَ اَفَ لَمْ يَرَ مُلْكَ وَ اَنْرَمَلْ لُقْعَ لَتْخَ اَنْمَيْفُ لُاقْيَ اَذْكَرْ وَ
هُلْ اَوْقَأُ رَبْتْغُتْ اَلْ لَاغْفَأَلْ اَوْ لَأَوْقَأَلْ اِيْفَ لَلْحَلْ اَهَبْلَغْ لَاحْ يِفَ مَادَ اَمَفَ
اَهَدِيْرُى وَ اَهَمَلْعَيَ اَنْ اَكْنَأَلْ وَ

“Шунингдек, ёши кексайғанлиги ёки касаллиги ёки бирор мусибатга

гирифтор бўлганлиги сабабли ақли ўз назоратини йўқотган кишилар ҳақида: “Сўз ва ҳатти ҳаракатларида ақл назорат қила олмай қолган ҳолатда унинг айтган сўzlари эътиборга олинмайди. Гарчи айтган сўzlарини билиб, ўзи хоҳлаб айтган бўлса ҳам”[3].

ҲАРОРАТИ ОШИБ АЛЖИРАБ ТАЛОҚ ҚҮЙИШ

Ҳарорат кўтарилиб, қалтироқ босиб, тилидан ўзи хоҳламаган равишда у-бу нарсалар чиқиб кетса ёки у-бу нарсаларни гапириб юборса ва уларни билмаса, бас бундай вақтда қўйилган талоқ талоқ ҳисобланмайди. Ҳарорат жуда баланд бўлиб кетган вақтдагина инсон ўз мувозанатини йўқотиб, нима деяётганини билмай қолади. Лекин, ҳарорат мувозанатни йўқотмайдиган, ақл назоратини кетказмайдиган даржада паст чиқса ва сезги аъзолари ишлаётган бўлса, бу вақтда айтилган талоқ талоқ ҳисобланади. Чунки, талоқ тушиши учун соғлом бўлиш шарт эмас.

شُوهْدَمْلَاو... يَلْعَمْ لِلْأَوْرَمِ لِلْأَوْذَبِ عَلَيْهِ طَعْنَةٌ

“Қулининг хотинига қўйган ҳўжайиннинг, ҳушидан кетган ва мадҳуш кишининг талоғи тушмайди” (Раддул муҳтор)[4].

СЕҲР ВА ЖОДУ САБАБЛИ ЎЗИНИ ЙЎҚОТГАН, ҲИС АЪЗОЛАРИ ИШДАН ЧИҚҚАН КИШИ ТОМОНДАН ҚЎЙЛГАН ТАЛОҚ

Бир киши қаттиқ сеҳрланиб, унинг натижасида ақл ўз назоратини йўқотиб, натижасини билмай, тушунмай кўнглига келган нарсани беихтиёр алжираиверади. Бундай шахсларга ҳам мадҳуш дейилади. Бундай ҳолатда айтган сўzlари ва қилган феълларига эътибор берилмайди. Шу жумладан, айни шу ҳолатда берган талоғи ҳам талоқ ҳисобланмайди[5].

ТУТҚАНОҒИ БОР КИШИНИ ТАЛОҚ ҚҮЙИШ

Тутқаноғи бор беморнинг талоғи икки кўринишга эга. Касал ёки соғлом ҳолатда талоқ қўйиш. Касал ҳолатда, яъни тутқаноқ пайдо бўлиб, ўзини йўқотиб, нима деяётганини билмай аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди. Тутқаноғи бор одам соғлом ҳолатда аёлига талоқ қўйса, талоғи талоқ ҳисобланади[6].

وَنُونْجَةَ لَاح يَفَوْلَقَاعِ وَتَقَافِيَةَ لَاح يَفَوْهَ قِيَفُيَّ وَنَجُيَ يَدْلَا ٌمَأْ نُونْجَم

“Гоҳида мажнун бўлиб, гоҳида хушига келадиган киши хушига келган пайтида оқил ҳисобланади. Жиннилиги тутган ҳолатида мажнун ҳисобланади” (Баҳрур роик).

АКЛИ ПАСТ КИШИНИ ТАЛОГИ

Бир кишини гап-сүзи, кийим-кечаги жойида, лекин муомалада камчилиги бор, яъни ўн сўмли нарсани беш сўмга сотиб қўяди ёки пул ишқида фойда-зиённи ўйлаб ўтирмай бирор нарсани бажаради. Жумладан, бир киши ақли паст кишига бунча бераман аёлингни талоқ қил деса, ҳеч қандай иккиланишсиз аёлинни талоқ қиласди. Бундай кишиларни мажнун дейилмайди. Балки, ақли паст, тентак деб айтилади. Бундай шахслар томонидан қўйилган талоқ ҳисобланади[7].

لْقَعْلَةِ فِي فَخِ (أَهْيَفَسٌ وَ... لِقَاعِ غَلَبٍ حَوْرَلُكُ قَالَ طُعْقَيْ وَ

“Оқил, болиғ ҳар бир эрнинг талоғи воқе бўлади... гарчи ақли паст бўлса ҳам” (Раддул мухтор).

ҮЛИМ ТҮШАГИДА ҚҮЙИЛГАН ТАЛОҚ

Юқорида баён қилиб үтилдики, ақлни ва ҳисни кетказмайдиган даражада касал бўлган киши томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади. Лекин, ўлим тўшагида ётган киши томонидан қўйилган талоқ юқорида зикр қилиб үтилган ҳукмлардан фарқ

қилади. Бу мавзу гарчи меросга тегишли бўлсада, ўлим тўшагида ётган киши томонидан қўйилган талоқ ҳақида қуида бироз батафсил сўз юритилади. Бу масалани ёритишдан олдин шуни тушуниб олиш керакки, ўлим тўшагида талоқ қўювчи кишини фиқҳ истилоҳида “форр (меросдан қочувчи)” дейилади, яъни аёлни меросдан маҳрум қилиш ниятида умрини охирида меросдан қочиб, аёлига талоқ қўяди. Бу ҳақда “Шомий”да: “Ўлми олдидан талоқ қўювчи кишиларга меросдан қочгани учун “фор (қочувчи)” дейилади” дейилган. Бу ўринда қўйилган талоққа қараб “форр” белгиланади. Агар ўлим тўшагида ётган киши боин ёки уч талоқ қўйган бўлса, меросдан қочувчи дейилади. Лекин, ражъий талоқ қўйса, “форр” дейилмайди. Чунки, ражъий талоқда меросдан қочишни сурати мавжуд эмас.

أَلْيَعْجَرْلَا نَأْلُ رَحَبْ وَبْ أَلْ إِتْبُثَيْ أَلْ رَارْفْلَا مُكْحَنْ دَيَقْ نَأْلَ بْلَا رَارْف

“Боин талоқ қўйиши деб қайд қилиб қўйилди. Чунки. “фирор (меросдан қочишилик)” усиз событ бўлмайди. Ражъий талоқда эса, меросдан қочиш йўқ”[8].

Юриш-туришга қурби етадиган касал бўлиб, ўлимни бирор асорати бўлмаса ва шу вақтда аёлига талоқ қўйса, меросдан қочувчи дейилмайди. Чунки, талоқ қўювчи ўлим тўшагига чалинмаган.

أَلْ حَلْلَهْ أَلْ مَأْيَقْلَهْ وَصُنْوَلَهْ تَبْلَهْ يَفْ وَحْلَمَهْ مَأْقَهْ رَدْقْ وَلَفْ أَلْ رَافْ نُوكَيْ أَلْ

“Таҳорат, ҳожатхонага бориш каби уйидаги ўз юмушларини бажаришга қодир бўлса, меросдан қочувчи дейилмайди”[9].

Бу борадаги асл масала шуки, яшашдан умуман умидини узадиган касалликка чалинса, ўлим тўшаги дейилади. Бу даврда эр аёлига талоқ қўйса ва аёли иддадалигида эр оламдан ўтса, аёл эрнинг меросидан маҳрум бўладими ёки мерос оладими. Бу масалани икки кўриниши мавжуд. Биринчиси, эр аёлни талабига биноан ёки ўзи хоҳлаб ражъий талоқ қўйса ва аёли иддадалигида вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Иккинчиси, эр аёлига боин талоқ қўйди. Бас, буни икки сурати бор. Биринчиси, аёлни талабига

биноан эр хотинига боин талоқ қўйса ва аёл иддадалигида эр вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлади. Чунки, аёл ўз талогини эридан талаб қилди ва ўзи қилган ишга чора йўқ. Иккинчиси, аёлни талабисиз эр аёлига боин талоқ қўйса ва аёл иддадалигида эр оламдан ўтса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди.

Аёл ражъий ёки мутлоқ талоқ қўйишни эридан сўраса, эр боин талоқ ёки уч талоқ қўйса, аёл хотинликдан чиқади. Лекин, меросхўрликдан чиқмайди. Чунки, аёл талаб қилган талоқ ражъий ёки мутлоқ талоқ эди. Мутлоқ талоқ одатда ражъийга ҳамл қилинади. Эр аёли талаб қилган нарсани хилофини қилгани учун бундай талоқ билан идда ўтирган аёлнинг эри иддасида вафот этиб қолса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди.

رَرَتْحَأْو ، عُوْصِنْوْمَلَا وُه أَمَكْ وَصَرَمْ يِفْ يَأْ ٰيْعَجَرْ ٰبِلَاطْ ثَرَتْ أَذَكَوْ
نَأَبْ يَأْ طَقَفِ قَالَطْ وَأُلْوَقُ رُكْدَيْ أَمَكْ أَوْرَمَأْ بَأْنَأَبْ وَلْ أَمَعْ ٰيْغَرْلَابْ
أَذِإْ ٰثَرَتْ ٰدْعَلَا يِفَ تَأَمَفَ أَثَالَثَ آهَقَلَطْ وَصَرَمْ يِفْ ٰلْ تَلَاقْ
ٰيْعَجَرْ يَنْقَلَطْ أَوْلَوَقَكْ ؟ ٰثَرِلَا يِفَ آهَقَحْ لُطَبَيْ أَلَفَ آئَدَتْبُمْ رَاصَ
لُبَقْ يَأْ حَالَّونَلَأْلِيْزُي أَلْ ٰيْغَرْلَا نَأَلْ ٰلْوَقْ نَيَلَلُوْصُفَلَأْعَمَاجْ أَهَنَأَبَأَفْ
تَبَلَطْ وَلْ أَمَفَالَحَبْ ، آوْقَحْ طَاقْسِإَبْ ٰيْصَارْ نُكَتْ مَلَفْ يَأْ ٰدْعَلَلَأْعَصَقْنَا
نَئَأَبْلَا

“Ражъий талоқ қилишни эридан сўраган аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Шунингдек, аёл эридан ражъий талоқ қўйишни сўраса-ю, эр боин талоқ қилса, аёл меросдан маҳрум бўлмагани каби аёл эридан мутлоқ талоқ қўйишни сўраса ва у боин талоқ қўйса ҳамда эр аёли иддада ўтирганда вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Чунки, ражъий талоқ идда тугашидан илгари никоҳни кетказмайди. Лекин, аёл эридан боин талоқ қўйишни сўраса ва талоқ қўйилгандан кейин идда даврида эр вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлади”[10].

РАЖЪИЙ ТАЛОҚ ИДДАСИДА ЎТИРГАН АЁЛ ВАФОТ ЭТСА, ЭР МЕРОС ОЛАДИМИ?

Аёл ражъий талоқ иддасида ўтирганда эр оламдан ўтиб қолса, мерос олиши дуруст бўлгани каби эр ҳам ражъий талоқ иддасида

үтирган аёли ўтиб қолса, ундан мерос олади. “Оламгрия”да бу масала батафсил баён қилинган:

وَصَرْمَلَاح يَفْ وَأَوْتَحْصَلَاح يَفْ آيِعْجَرْ آقَالَطُهَتْأَرْمَا قَلَطْ آذِلُجَرْلَا
نَآثَرَأَوْتَيْ آمُّهَنْإِفْ دَعْلَا يَفْ يَهَوَتَأَمْ مُثْ آهَأَصَرْ رِيَغَبْ وَآهَأَصَرْ
عَامْجَلَابْ.

“Эр соғлигидә ёки касаллигидә аёлинин розилигига биноан ёки аёлинин розилигисиз аёлигаражъий талоқ қўйса, сўнг эр аёлининг иддасида оламдан ўтса, бас бири иккинчисидан ижмога биноан мерос олиши мумкин”[11].

ДИЁНАТАН ВА ҚАЗОАНДАН МУРОД

Талоқ масалаларида кўп ўринда “диёнатан” ва “қазоан” лафзлари истеъмол қилинади. Баъзи масалаларда “диёнатан” талоқ воқеъ бўлади дейилса, баъзи масалаларда “қазоан” ва баъзиларида иккаласига биноан талоқ воқеъ бўлади дейилади. Шунинг учун улардан кўзланган мақсадни ва улар орасидаги фарқни билиб олиш лозим. Диёнатандан мурод талоқни тушиш ёки тушмаслиги, хато ёки тўғри бўлиши талоқ қўювчининг ниятига боғлиқ бўлиб, у ниятни шахсни ўзи ва Аллоҳ таоло билади ва бунга банда билан Аллоҳ таоло ўртасидаги нарса деб таъбир берилади. Қазоанда ниятга қаралмайди балки, қарина ва ҳолатларни зоҳирига қараб ҳукм чиқарилади. Қози ҳар бир шахснинг зоҳирий ҳолатига жавобгар бўлади ва шунга биноан ҳукм чиқаради. Унга хилофан муфтий эса, сўровчининг саволига биноан жавоб беради. Агар сўровчи киноя лафзларни айтиб, улардан талоқни ният қилмаганини муфтийга билдирса, муфтий талоқ воқеъ бўлмайди деб, жавоб беради. Масалан, бир киши қаттиқ жаҳли чиққанда бутунлай беҳуш бўлишини даъво қиласапти, диёнатан бундай суратда талоқ тушмайди деб ҳукм қилинади. Шунингдек, бир киши уч марта талоқ лафзини айтиб, ниятида уч талоқ эмас балки биринчи лафзни таъкидлаш бўлганлигини даъво қилмоқда, муфтий ниятига эътиборан бир ражъий талоқ тушади деб ҳукм қиласади. Қози эса, уч талоқ тушади деб ҳукм чиқаради. Аллома Шомий ҳам бу ҳақда шундай деган:

"هُلْمَتْحَيْ أَمْ ئَوْنُونْ هُنَّأَلْ لِأَعَتْ وَبَرَنْيَبَ وَهَنْيَبَ أَمْيَفْ هُتَّيْنْ حَصَّتْ هُقَّدَصُّيْ أَلَفْ يِصَّاقْلَا أَمَّا دَعْوُقُولَا مَدَعْبَ يِتْفُمْلَا هِيْتْفِيَفْ هُطَفَلْ هَنْيَرَقْ أَلَبْ رَهَاطَلْ أَفَالَخْ هُنَّأَلْ عَوْقُولَابَ هِيَلَعْ يِصْقَيْوْ."

"(Эр аёлига талоқсан, талоқсан, талоқсан деса ҳамда мен бу билан учтани эмас, балки биринчиси билан талоқғи, иккинчиси ва учинчиси билан эса, биринчини таъкидлашни ният қилганман деса) Унинг нияти ўзи билан Роббиси ўртасида дуруст бўлади. Чунки, у лафз эҳтимол қиладиган нарсани ният қилди. Шунга биноан муфтий талоқ тушмайди деб, фатво беради. Қози эса, уни тасдиқ қилмай талоқ тушади деб ҳукм чиқаради. Чунки, унинг нияти ҳолатнинг зоҳирига хилофдир"[12].

Фойда: Ҳозирги бепарволик даврида муфтий ҳам юқорида айтилаган уч талоқ лафзи таъкид деб эътиборга олмай, уч талоққа фатво бериши лозим.

МАСТ КИШИННИГ ТАЛОҒИ ҲАҚИДАГИ БАҲС

Мастликнинг ҳақиқати:

Мияга хурсандчилик ва мастерлик шу қадар ғолиб бўладики, натижада инсон осмон билан ерни ва эркак билан аёлни фарқлай олмай қолади ёки бемаъно алжираи бошлайди ва ҳаяжонда у-бу гапларни гапириб юборади. Шу ҳолатнинг номига мастерлик дейилади.

هُنْرَأَلَا نَمَاءَمَسْلَا وَبُ فَرْعَيْ أَلَفَ لْقَعْلَا لَيْزُيْ رُورُسْ : رُكْسَلَا نَأْرَكَسْ وَأَ مَأْلَكْ يِفْ يِدَهَيَفْ لْقَعْلَا لَيْلَعْ بَلْعَيْ لَبْ : أَلَاقَوْ .

"Ёки сукрона - сукр деб ақлни зоил қиладиган хурсандчилик бўлиб, у сабаб ер билан осмонни ажратса олмай қолади. Абу Юсуф ва Имом Муҳаммад раҳматуллоҳи алайҳлар "Мастлик ақлга ғолиб келиб ажираи бошлайди" деганлар"[13].

نَمُ نَأْرَكَسَلَا هَفِيَنَحْ يِبَأَ دَنَعَفْ رُكْسَلَا دَحْ نَأَيَبُ هُلْقَعْ لَأَزْ نَأَبُ هُلْوَقَوْ لَقَعَيْ أَلَ وَأَرِيَثَكْ أَلَ وَأَلِيلَقْ أَقْطَنَمْ لَقَعَيْ أَلَ يِذَلَا وَهَدْحُيْ يِذَلَا ذِيَبَنَلَا

ٌطَلَّتْ حَيَّ وَ يَذْهَى يَذْلَّا وُهْ : الْأَقْوَاءِ مَسْلَالًا نَمَصْرَالَا أَلَّا وَ أَرْمَلًا نَمَلْجَرَلَا
أَبْلَاعُهُمْ أَلَّا كَ.

“Ақл мувозанатини йүқотиши” деган қавли мастилик ҳадди баёнидир. Абу Ҳанифа раҳматуллохи алайҳ наздиларида набиз туфайли ҳад уриладиган мастилик у - масть бўлган киши озми кўпми гапираётганини ақл қилмайдиган, эркакни аёлдан, осмонни ердан ажратса олмайдиган даражада бўлган мастиликдир. Икки имом: “Ҳад уриладиган мастилик масть киши алжираб кўпинча сўзи аралашиб кетадиган даражага етган мастиликдир” деганлар” (Баҳрур роиқ).

Маст ҳолатда талоқ қўйиш ҳукми:

Мажнун ва беҳуш инсонлар каби маст кишида ҳам ақл ўз мувозанатини йўқотади. Шунга биноан аслида мажнун ва беҳуш инсонлар каби маст инсон томонидан айтилган талоқ тушмаслиги керак. Лекин, ҳанафий мазҳаби уламолари маст инсонга зажр ва огоҳлантириш бўлсин учун уни қўйган талофини эътиборга олганлар. Чунки, шариъати исломияда маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилишдан қаттиқ қайтариқлар ворид бўлган ва наша, шароб каби нарсаларни истеъмол қилиш гуноҳи кабира ҳисобланади. Шунга биноан маст инсонлар ҳуши ўзида бўлган инсонлар қаторида ҳисобланаб, ҳукм чиқарилади ва улар томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади.

يَا نَارْكَسْلَا لُحْدَيْل ، عَئِادَبْ أَرِيْدَقَتْ وَلَوْلَقْأَعْلَابْ جَوَزْلُكْ قَالَ طُعَقَيْ وَلَوْقَوْلَقْأَعْلَوْقَنْيَبْ ظَافَأَنْمَمْ آلَفْ ، وَلَأَرْجَزْلَقْأَغْلَامْلُجْ يَفْهَنْإَفْ بُنْنَارْكَسْلَا وَأَيْتَآلَا

“Оқил, болиғ кишиларнинг талоғи воқе бўлади. Гарчи тақдиран оқил бўлсада. Бунга биноан маст кишилар томонидан қўйилган талоқ воқеъ бўлади. Чунки, улар зажран ақлли кишилар ҳукмидадир. Мусаннифнинг оқил ва маст деган қавли орасида ҳеч қандай қарама қаршилик йўқ”[14].

МАСТ ҲОЛАТДА ТАЛОҚНИ ВОҚЕЪ БЎЛИШ ҲИКМАТИ

Аллоҳ таолонинг ҳазрати инсонга берган беҳисоб неъматларидан бири бу ақл неъматидир. Ақл неъмати орқали инсон бошقا махлуқотлардан ажралиб туради. Инсон Аллоҳ таолонинг ушбу неъматига шукур адо қилишдан ожиздир. Инсон ақлли бўлгани учун барча махлуқотлар уларга бўйин сундирилган. Лекин, барча махлуқотларнинг эгаси фақат Аллоҳ таолодир. Ҳатто, инсон ўзининг бирор бир аъзосига ҳам молик эмасдир, яъни бир аъзосини кесиб, бир кишига бериб юборишга ҳаққи йўқ. Агар ҳеч қандай сабабсиз бир бармоғига талофат етказса, шариъат нигоҳида у инсон қаттиқ гуноҳкор бўлади. Улкан неъмат бўлган ақлга путур етказадиган маст қилувчи, ҳаром ичимликларни истеъмол қилиб, уни устига аёлига талоқ қўйиш улкан зулм ва гуноҳи кабира ҳисобланади. Шу боис шариъат нигоҳида бундай кимсалар қаттиқ жазога лойиқдирлар.

Ачинарли гап шуки, бизнинг юртларда мазҳаббошларга эргашмайдиган, ўзларини аҳли ҳадис деб ҳисоблайдиган кишилар маст ҳолатда айтилган талоқ воқеъ бўлмайди деб, таъкидлайдилар. Лекин, улар тутган қавл фатво берилган қавл эмас. Балки муфто беҳ бўлган ва таржиҳчилар томонидан таржиҳ қилинган қавл бу маст ҳолатда айтилган талоқни воқеъ бўлишидир. Бу жумҳур олимларнинг мазҳабларидир. “Бадоиъус саноиъ”да бу масалага ойдинлик киритилиб, шундай дейилган:

بَرَشْ نَأَبِ رُوْظَحَمْ بَبَسْبُرْكُسْ نَأَكْ نِإِفُتْ أَرْمَا قَلَطْ آذِنْ أَرْكُسْ لِآمَأْ وَ
قَمَأْعَ دَنْعَ عَقَأْ وَ قَالَطْ فُلْقَعَ لَأَرَوَ رَكَسْ قَتَحَ آغْوَطَ دَيَّبَنْ لِآ وَ رَمَخْلَا^۱
نَأَنْهَنْ عُولَلَأَيْ صَرَنْ آمَثْعَ بَعَ وَ مُهَنْ عُولَلَأَيْ صَرَرَةَ بَأَحَصَنْ لِآمَأْعَ وَءَامَلْعَلَا^۲
يَعْفَأَشَلَأَيْلَوْقُدَحَأَوْ وَ يَحْرَكَلَأَوْ يَوْلَحَطَلَأَدَحَأَوْ وَ قَالَطْ عَقَيَلَ^۳.

“Маст киши аёлинни талоқ қилса ва уни мастилиги шариъатда ман қилинган хамрни ёки набизни ўз ихтиёри ила ичиш билан маст бўлиб, ақли зойил бўлса, бас уни қўйган талоғи барча уламолар ва саҳобийлар наздида воқеъ бўлади. Усмон розияллоҳу анҳу ундан кишиларнинг талоғи талоқ эмас деганлар. Таҳовий ва Кархийлар ушбу қавлни олганлар ва бу Шофиийнинг икки қавлидан биридир”[15].

“Дуррул муҳтор” ва “Кифоя”нинг эътимодсиз ибораларига таяниб, жумҳур саҳобий ва ҳанафий фақиҳларининг асосли қавлларини тарк

қилиш фатво берилмаган қавлни рожиҳ қилиш ҳисобланади ва қувватсиз гапга амал қилиш лозим бўлиб қолади. Баъзилар айтадиларки, шароб ичиб кайф бўлганларга саксон дарра урилади ва улар аёлларини шу ҳолатда талоқ қилиб қўйган бўлсалар талоғи тушади деб ҳукм қилиш жазо устига жазодир дейдилар. Биз бундай ғояни илгари сурувчилар билан келишиб бўлмайди деймиз. Чунки жазо устига жазо бўлиши хамр ичгандан кейин талоқ қилмаса ҳам хотини талоқ бўлади деб ҳукм чиқарилсагина бўлади. Лекин, бу ерда хамр ичиб, хотинига талоқ қўйса аёли талоқ бўлади дейилмоқда. Нима деб ўйлайсиз агар маст одам ичиб олиб талоқдан бошқа гуноҳларни қилса, жазо тайин қилинмайдими? Масалан ичиб олиб намоз, рўза ва бошқа ибодатларни тарк қилса, уларни қазосини ўқишига ҳукм қилинмайдими. Албатта, намозларни қазосини адо қилишига ҳукм қилинади. Демак, уларнинг гапларига биноан маст одамга тарк қилинган намозларни адо қилиш ортиқча зулм эканда?

Шароб ва маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилувчилар жамоат жойларда ва ёлғиз ҳолатларда ҳеч нарсадан тап тортмай Аллоҳ таоло томонидан қайтарилиган бўлса ҳам нафсларини қондириш мақсадида хамр истеъмол қилмоқдалар. Биз ҳам хамр ичувчиларга имконият яратиб бериб, уларнинг қўйган талоқлари тушмайди деб, уларга кенг йўл очиб бермаслигимиз даркор. Аксинча, биз шундай эҳтиёт йўлни тутайликки, маст қилувчи ичимликларни ичувчилар камайсин ва келгусида бундай гуноҳи кабира йўл буткул тугасин. Шариати мутахҳора ислом аввалида хамрни ҳаром қилиш билан бир қаторда хамр қуийладиган идишларнинг ишлатишини ҳам қатъий ҳаром қилди. Чунки, бу орқали хамрга олиб борадиган йўлларнинг барчаси беркилади ва инсонлар қалбида хамрни ёмонлиги жойлашиб, ундан нафратлана бошлайдилар. Шуларга биноан маст қилувчи ичимлик истеъмол қилгандан кейин қўйилган талоқ воқеъ бўлади деб ҳукм қилиш шариъати исломияни ҳакимона ҳукми ҳисобланади. Бу инсонларга сабоқ бўлиб, хамр ичишдан тийилишга олиб келади.

ТАЛОҚ ТУШМАЙДИГАН БАЪЗИ МАСТ ҚИЛГУВЧИ НАРСАЛАР

Баъзи дориларни истеъмол қилиш натижасида кайфи ошиб қолса ва шу ҳолатда аёлига талоқ қўйиб қўйса, талоғи талоқ ҳисобланмайди.

عَوْلَمْ لِجَارْ قَلْبُهُ مَلِحَّا وَأَدْصَلْ إِبْرُهِيْمَ:

“Бош оғриғи ёки мубоҳ нарсанинг истеъмоли сабабли ақл зойил бўлиб талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди”[16].

Вино, наша, ароқ ва баъзи маст қилувчи нарсаларни истеъмол қилиш шаръян ҳаромдир. Уларни истеъмол қилгандан кейин қуидаги суратларда талоқ воқеъ бўлмайди:

1. Бир киши маст қилувчи ичимликлардан бирортасини маст қилувчи ичимлик эканидан бехабар ҳолда ичиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ тушмайди. Бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан нақл қилинган қуидаги ривоят келтирилади:

نِإِلَّا قَمَّلَ سَوْهٌ يَلَعُّ لَلَّا إِلَّا صَنِّلَ اَنَعُّ لَلَّا يَبَّنِلَ اَنَعُّ لَلَّا يَضَرِّسَ اَنَبَّعِلَ اَنَبَّعِلَ اِمَّا مَوْنَاسَنَلَ اوْ اَطْحَلَ اِتَّمَ اَنَعَّ صَوَّلَ اِلَّا اُوْرَكْتَسَا اَمَّا مَوْنَاسَنَلَ اوْ اَطْحَلَ اِتَّمَ اَنَعَّ صَوَّلَ

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Аллоҳ таоло умматимдан янгишиб, эсдан чиқариб ва унга (ҳаётига хав соладиган тарзда) мажбурланиб қилган нарсаларни авф қилди”;

2. Бир киши ҳаётига хавф бўладиган ёки бирор аъзосига нуқсон етказиладиган даражада шароб ёки кайф қиладиган нарсаларни истеъмол қилишга мажбуруланса ва уларни истеъмол қилиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди;

3. Қорин очлигидан ҳаётига хавф туғилса ва истеъмол қилиш учун кайф берувчи ҳаром нарсалардан ўзга бирор истеъмоли ҳалол нарса топилмаса, кайф берувчи нарсани (ҳаётини хавфдан қутқарадиган даражада) истеъмол қилиб ҳаётини сақлайди. Бундай вазиятларда шариъати исломия ҳаром нарсаларни белгиланган тартибда истеъмол қилишга рухсат беради. Шунинг учун бундай ҳолатда

кайф берувчи нарсаларни истеъмол қилиб, кайфда ўзини назорат қила олмай аёлига талоқ бериб қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди;

4. Кайф берувчи нарсаларни муолажа учун истеъмол қилса ва кайф бўлиб қолиб, аёлига талоқ бериб қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди.

"فَحُتْلَا يَفَحَّصَنَفْ أَرْطَاضُمْ وَأَهْرَكُمْ رَكَسْ نَمِيَفْ حِيَحْصَنَتْلَا فَلَتَخْأَوْ حَتَفْلَا يَفَلَاقْ دَعْوُقُولَابْ مَنَحْ وَمَنَحْ عَوْقُولَا مَدَعْ آهْرِيَغْ وَيَفَبَسَّتْلَا لَلِإِسْنِيَلْ لَقَعْلَا لَأَوَزَدْنَعْ عَوْقُولَا بَجْوُمْ نَأَلْ نَسْحَأَلْ وَأَلْأَوْ فَتْنُمْ وُوهْ رُوْظَحْمِبَسَبْ وَلَأَوَزْ".

"Бир киши мажбур қилиниш натижасида ёки (чўлда қолиб ундан ўзга ейдиган нарсаси ёки ичадиган нарсаси қолмай) чорасиз ҳолда маст қилувчи нарсанни истеъмол қилиб маст бўлса, "Тухфа" ва бошқа китоб соҳиблари талоқ тушмаслиги саҳих деб айтганлар. "Хулоса" китобида эса, талоқ тушади дейилган. "Фатҳ" китобида айтди: "Биринчи гап муносиброқдир. Чунки, ақл кетганда талоқ тушишлигини вожиб қилган нарса, манъ қилинган нарса туфайли ақл кетишидир. Бу ерда эса, у топилмаяпти[17].

УҲЛАТУВЧИ ДОРИЛАР САБАБЛИ КАЙФДА ТАЛОҚ ҚИЛИШ

Уҳлатадиган дорилар одатда шариъати исломия манъ қилган нарсалардан тайёрланади. Улар тезда мияга таъсир қилиб, марказий нерф системаси фаолиятини тўхтатиб турари ва натижада фикрсиз алжираши мумкин. Моҳир, ишончли, диндор врачлар кўригидан ўтгандан кейин улар тавсиясига биноан уларни истеъмол қилиш дуруст бўлади. Тавсиясиз ичиш эса жоиз эмас. Агар ишончли, диёнатли врач тавсиясига кўра кайф берадиган дориларни истеъмол қилгандан кейин кайфда алжираб аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмаслигига фатво берилган.

"لُجَرْ نَعْ نَأَيْفُسَ وَفَيَنَحْ أَبَأْ تْلَأَسْ"؛ لَأَقْ يَذْمَرْتْلَا زِيَرْعَلَا دَبَعَرَكَذْ نَيَحْ نَأَكْ نَإِ"؛ لَأَقْ هَتَأْرِمَا قَلَطْ وَسْأَرِلِإِ عَفَتْرَافْ جَنَبْلَا بَرَشْ اَمْ هَنْأَ مَلَعَيْ مَلْبَرَشَيْ نَيَحْ نَأَكْ نَإِ وَقَلَاطَيْهَفْ وَهْ اَمْ هَنْأَ مَلَعَيْ بَرَشَيْ قَلَطْ مَلْ وَهْ".

“Абдулазиз Термизий: “Абу Ҳанифа ва Суфёнус Саврий раҳматуллоҳи алайҳлардан банж (нашадан бошқа бўлган маст қилгувчи ўсимлик) истеъмол қилиб, таъсири бошга кўтарилиб хотинини талоқ қилган киши ҳақида сўрадим. Агар у нима эканини билиб истеъмол қилса, хотини талоқ бўлади. Агар истеъмол қилаётган пайтда уни нима эканини билмаса, (ва хотинини алжираб талоқ қилиб қўйса) хотини талоқ бўлмайди”[18].

КАЙФЛИКДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚ ЭРКАКНИНГ ҲАЁЛИДА БЎЛИШИ ШАРТ ЭМАС

Маст ҳолатда аёлига талоқ қўйса-ю, ўзига келгандан кейин қўйган талоғи эсида бўлмаса, лекин аёли ёки ўзга бирор киши эшитган бўлса, талоқ воқеъ бўлади.

ТАЗИЙҚ ҲОЛАТДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Тазийқ ва мажбур ҳолатда аксарият ҳукмлар ўзгаради ва бундай ҳолатга тушган инсонларга баъзи шаръий ҳукмлар тартиб топмайди. Жумладан, маст қилувчи ичимликларни мажбуран истеъмол қилиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ тушмайди деб, юқорида зикр қилинди. Лекин, баъзи масалаларда тазийқ ҳолатида амалга оширилган ҳукмлар ҳам эътиборга олиндаи ва шунга қараб ҳукм чиқарилади. Шундай ҳукмлардан бири талоқдир.

Масалан, бир киши бир кишини тутиб олиб, аёлинга талоқ қўй бўлмаса сени ўлгунингча ураман ёки бирор аъзойингга қаттиқ шикаст етказаман деб, таҳдид қилса, у киши қўрққанидан аёлига сарих лафзлар билан талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлади. Лекин сарих лафзлар ўрнига киноя лафзларни ишлатиб аёлига талоқ қўйса, бундай ҳолатда ниятга эътибор берилади. Агар ниятда талоқ қўйиш бўлмаса, талоқ тушмайди. Аксинча, талоқ қўйиш бўлса, талоқ воқеъ бўлади.

حَيْثُ صَرَقَ الظَّلَلُ إِنْ إِفَادَ بَعْدَ حَلَالٍ كُمْ وَأَدَبَ عَلَوْهُ لُكْقُ عَقَيْوَ.

“Ҳар бир әрнинг талоғи воқеъ бўлади ...қул бўлса ҳам, мажбуран (талоқ қўйган) бўлса ҳам. Чунки, талоқ саҳиҳдир”[19].

Бир киши талоқ қўйишга мажбур қилинмай, балки талоқ қўйишга вакил тайин қилишга тазиيқан мажбуруланса ва бир кишига аёлини талоқ қилиш ҳуқуқини берса ва вакил у кишини аёлига талоқ қўйса, бас талоқ воқеъ бўлади.

بُعْدَ قَيْمَنِ إِفْلِكَوْلَا قَلْطَافَ لَكَوْفَ قَالْطَلَابَ لَكَوْتَلَا كَلَعَ وَرْكَأُ أَذَا

“Бир киши талоқقا вакил тайин қилишга мажбурланғанлиги сабабли вакил қылса ва вакил талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлади”[20].

ЁЗМА ТАЛОҚ ЁКИ ТАЛОҚНОМАГА ҚҮЛ ҚҮЙИШГА МАЖБУР ҚИЛИНСА

Бир киши аёлига ёзма талоқ қўйишга ёки талоқномага дасхат ёки бармоқ изини туширига мажбур қилинса ва ёзма равишда аёлига талоқ қўйса ёки талоқномага имзо қўйса, аёли талоқ бўлмайди. Оғзидан талоқ лафзи чиқмаслиги шарти билан. Аллома Шомий бу ҳақда шундай деганлар:

بُتْكَيْ نَأِ لَعَ وَرْكُأْ وَلَفْ قَالْ طَلَابْ طَفَلَّتْ لَا لَعْ هَارْكِإِلَا دَارْمُلَا نَأِ هَرَابْغُلَا مَاقَمْ تَمَيْقُأْ قَبَاتْكُلَا نَأِ قُلْطَتْ إِلَيْ بَتْكَفْ وَتَأْرِمَا قَالْ طَبْ أَنْهَ هَجَاجْ إِلَيْ وَهَجَاجْلَا رَابْتْعَابْ

“Мурод, талоқни талаффуз қилишга мажбур қилишдир. Бас, аёлинин ёзма талоқ қўйишга мажбур қилинганлиги сабабли ёзма равишида талоқ қўйса, аёли талоқ бўлмайди. Чунки, ҳожат пайтида китобат оғзаки нутк ўрнига ўтиради. Бу ерда эса, китобатга ҳожат йўқ”[21].

Ботиндаги нарсани ифодалаб бериш учун зарурат вақтида китобатдан фойдаланишга түғри келади. Гапиришга қодир одамни тазийқ остида ёзма равишда аёлига талоқ қўйиши билан талоқ воқеъ бўлмайди. Чунки, бу ўринда китобатга ҳожат йўқ. Лекин, узоқ масофадан туриб, мажбур қилинмай мактуб орқали ёки sms орқали хотини талоқ қилса, эрдан эканлиги аниқ бўлса талоқ воқеъ бўлади.

ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИБ БЕРМАСАНГ ҮЗИМНИ-ҮЗИМ ҮЛДИРАМАН ДЕГАН АЁЛНИНГ ТАҲДИДИГА БИНОАН ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИБ БЕРИШ

Аёл ўз эрини талоқ қўйишга унданб, менга талоқ бер ёки талоқ хати ёзиб бер, бўлмаса ўз жонимга қасд қиласман деса, эр мажбурлигидан талоқ берса ёки талоқ хати ёзиб берса, талоқ воқеъ бўлади. Гарчи, бу ишларни аёлни тинчлантириш ёки хотиржам қилиш мақсадида айтса ҳам. Чунки, Набий соллаллоҳу алайхи васалламдан бу ҳақда қўйидаги ривоят нақл қилинган:

دِجْ نُهْدِجْ ثَالِثٌ هَلْ لَا لُو سَرَ لَاقْ : لَاقْ هَنَعْ هَلْ لَا حَضَرَ قَرِيرُه يَبَأُ نَعْ . قَعْ جَرَلَوْ قَالَ طَلَلَوْ حَالَنَلَا دِجْ نُهْلَزَهْ وَ .

Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Уч нарсани жиддиси ҳам жиддий, ҳазли ҳам жиддийдир: никоҳ, талоқ ва ражъат” дедилар”[22].

ХАВФ САБАБЛИ НИКХНИ ИНКОР ҚИЛИШ ТАЛОҚ ЭМАС

Жони, моли ёки обрўйига хавф бўлгани сабабли ёки бирор мақсадга эришиш учун никоҳни инкор қилса, масалан, бир киши: “Уйланганмисан?” деб, сўраса ёки бирор киши: “Тўйимиз бўлмаган” деб айтасан деб, мажбур қилса, “Ҳа, мени тўйим бўлмаган” деб айтиши билан аёлига талоқ тушмайди ва никоҳ ҳам бузилмайди. Ҳа, буларни ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ айтиш ёлғон ва катта гуноҳдир.

أَدْوِحُجُّ نُوكَيْ لَبْ أَقْ أَلْ طُنُوكَيْ أَلْ أَلْ مَصَّاحُ لَونَلَأْ يُفَانَ نَأَلْ مَصَّأَلْ أَوْ

“Аслида, никоҳни бўлмаган дейиш асло талоқ эмас, балки никоҳни инкор қилишдир”[23].

ҲАЗИЛЛАШИБ ТАЛОҚ ҚҮЙИШ

Талоқда ҳазиллашиш ҳақиқатга ҳамл қилинади, яъни шаръан

Эътиборга олинади деб, китоб муқаддимасида таъкидлаб ўтилди. Шу боис ҳазиллашиб аёлига талоқ қўйган кишининг талоғи воқеъ бўлади. Бу ҳақда Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қуйидаги ҳадис ривоят қилинган:

دُج نُهْدِجُ ثالث "هَل لِلْأَلْوَسَرَ لَاق" لِاق هَنَعُ مَلَلَا صَرَرَهْ زَيَرُه يَبْأَنَعْ عَجَّرَلَأَوْ قَالَطَلَأَوْ حَالَنَلَا دُج نُهْلَزَهْ وَ

Абу Хурайра розияллоху анҳуддан ривоят қилинади:

“Расулұллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Уч нарсани жиддиси ҳам жиддий, ҳазли ҳам жиддийдир: никоҳ, талоқ ва ражъат”? дедилар”.

Ушбу ҳадисга биноан Дуррул муҳтор соҳиби ўз китобида қўйдагиларни аниқ-равшан қилиб келтирган:

هَلْزَه لَعَج عَرَّاشْلَا نَأَلَةَنْ آيَدَوْءَاصَقْعَقَيْهَنْ إِفْ بَعَالَلْأَوْلَزَاهْلَفْآلَخْبَادَجْهَبْ

“Ҳазиллашувчи ва ўйнашгувчини хилофи ўлароқ. Чунки, бу иккى ҳолатда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади. Зоро, Шориъ талокнинг ҳазлини жиддий деб эътиборга олган”[24].

Аллома шомий ҳам “Дуррул мухтор”да келган матнга зиёдо қилиб күйидагиларни келтирған:

وَبَصْرَيْ مَلْنَا وَهُمْ كُجُونْ مَزْلِيْفَ آدْصَقْ بَتْسَلِإَبَ مَلْكَتْ هَنْأَلَ

“Чунки, у сабабга кўра қасдан гапирди. Шу боис унга талоқнинг ҳукми лозим бўлади. Гарчи, (эр) талоқ қўйишни қасд қилмаган бўлса хам”[25].

ЯНГЛИШИБ ТАЛОҚ ЛАФЗНИИ АЙТИБ ЮБОРИШ БИЛАН ҲАМ ТАЛОҚ ВОКЕЪ БҮЛАДИ

Шариъати исломия ҳазиллашиб айтилган талоқ деб ҳукм қилганидан кейин, авло йўлга биноан янгилишиб айтилган талоқ лафзи билан ҳам албатта талоқ воқеъ бўлади. Шу боис бир кишини тилидан талоқ лафзи ўзи хоҳламаган ҳолатда чиқиб кетиб қолса, масалан, бир киши аёлига: “Ҳайиз кўряпсиз” дейман деб, уни ўрнига: “Талоқсиз” деб айтиб юборса, шу ҳолатда бир ражъий талоқ воқеъ бўлади. Шунингдек “Субаҳаналлоҳ” дейман деб “Аёлига талоқсан” деб айтиб юборса, бас талоқ воқеъ бўлади. Бу ўринларда қазоан талоқ ҳисобланади, диёнатан эмас. Мазахтомус ва ҳазиллашиб талоқ лафзи айтилганда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади.

“ طَفَلَتْ وَأُقَالَ طَلَلَ وَنَاسَلَ قَلَعَ رِيَغَبَ مُلَكَّتَلَادَارَأَنَابَ
ءَاصَنَقُ عَقَيْهَ فَحَصْمَ طَافَلَأَبَ وَأَنِيْهَأَسَ وَأَلَفَاعَ وَأَنَعَمَ بَمَلَاعَ رِيَغَوبَ
لَعَجَ عَرَّاشَلَانَأَلَهَنَأَيَدَوَءَاصَنَقُ عَقَيْهَ نِنِإَفَبَعَلَلَأَوَلَزَأَلَلَافَالَخَبَ ،َ طَقَفَ
أَدَجَوبَهَلَزَهَ ”.

“Талоқдан ўзга нарсани гапираман деб, тилидан талоқ лафзи чиқиб кетиб қолса ёки маъносини билмай ғофил ҳолатда ёки хәёлдан кўтарилиб талоқ лафзини талаффуз қилса ёки сўзни (“талаб” дейман деб “талоқ” деб) нотўғри талаффуз қилса, фақат қазоан талоқ воқеъ бўлади. Ҳазиллашувчи ва ўйнашгувчини хилофи ўлароқ. Чунки, бу икки ҳолатда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади. Зоро, Шориъ талоқнинг ҳазлинин жиддий деб эътиборга олган” (Дуррул мухтор).

“ قُلْطَتْ قَلَاطَتْنَأَوَنَاسَلَقَلَعَ رِيَغَفَهَلَلَانَأَحَبُسَ : لَوْقَيْنَأَدَارَأَنَابَ
ءَاصَنَقُلَّا يَفْنَكَلَهَنَيَّنَلَأَلَهَنَأَيَدَهَ ”.

“Субаҳаналлоҳ” дейман деб, тилидан “сен талоқсан” деган ибора чиқиб кетиб қолса, аёли талоқ бўлади. Чунки, у (лафз талоқда) ниятга ҳожат бўлмайдиган сариҳ ҳисобланади. Лекин, (талоқ тушиши) қазоан бўлади”[26].

- [**\[2\] Шомий. Ж. IV. Б. 452.**](#)
- [**\[3\] Шомий. Ж IV. Б. 453.**](#)
- [**\[4\] Шомий. Ж IV. Б. 453, Фатавои маҳмудия. Ж. XI. Б. 228.**](#)
- [**\[5\] Фатавои маҳмудия. Ж. XI. Б. 228.**](#)
- [**\[6\] Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 438-439.**](#)
- [**\[7\] Шомий. Ж. IV. Б. 444.**](#)
- [**\[8\] Шомий. Ж. V. Б. 13.**](#)
- [**\[9\] Шомий. Ж. V. Б. 4.**](#)
- [**\[10\] Шомий. Ж. V. Б. 9.**](#)
- [**\[11\] Оламгрия. Ж. I. Б. 462.**](#)
- [**\[12\] Шомий. Ж. IV. Б. 453.**](#)
- [**\[13\] Шомий. Ж. IV. Б. 444.**](#)
- [**\[14\] Шомий. Ж. IV. Б. 438.**](#)
- [**\[15\] Бадоиъус саноиъ. Ж. III. Б. 158.**](#)
- [**\[16\] “Дуррул мухтор ала ҳомиши шомий. Ж. IV. Б. 447.**](#)
- [**\[17\] “Шомий \(Ж. IV. Б. 447\)”да бу ҳақда шундай дейилган:**](#)
- [**\[18\] Нисобул иҳтисаб. Б. 74-75., Фатавои раҳимия. Ж. V. Б. 321.**](#)
- [**\[19\] “Дурр мухтор ала ҳомиши Шомий. Ж. IV. Б. 438.**](#)
- [**\[20\] “Шомий. Ж. IV Б. 438-439.**](#)
- [**\[21\] Шомий. Ж. IV. Б. 440.**](#)
- [**\[22\] Термизий. Ж. V. Б. 225.**](#)
- [**\[23\] Шомий. Ж. V. Б. 507.**](#)
- [**\[24\] Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 449.**](#)

[**\[25\] Шомий. Ж. IV. Б. 449.**](#)

[**\[26\] Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 448-449.**](#)

МАЖНУННИНГ ХУШИ ЎЗИДАЛИГИДА АЁЛИНИ ТАЛОҚ ҚИЛИШИ
Мажнун хушига келган вақтида аёлига талоқ қўйса, унинг талоғи талоқ ҳисобланади. Мажнунлик пайтида қўйган талоғи талоқ ҳисобланмайди.

وَنُونُجَةَلْأَحِيْفَوْلَقَاعِوَتَقَافِيْنَجِيْنَدِلَا مَأْمَنُونْجَمَّ

“Гоҳида мажнун бўлиб, гоҳида хушига келадиган киши хушига келган пайтида оқил ҳисобланади. Жиннилиги тутган ҳолатида мажнун ҳисобланади” (Баҳрур роиқ).

МАЖНУН НОМИДАН БИРОР КИШИ ТАЛОҚ БЕРИШ ҲУҚУҚИГА ЭГА ЭМАС

Мажнун тарафидан ота, ака ва бошқа валийлари талоқ беришга ҳақлари йўқ. Чунки, талоқ бериш ҳуқуқи Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг “Талоқ (аёлнинг) болдиридан тутган кишига” деган ҳадисларига биноан эрга берилган. Ином Муҳаммад берган фатвога кўра мажнун ўзига келиши учун бир йил муҳлат берилади. Агар бир йил давомида ўзига келмаса, қози мажнун билан уни аёли орасидаги никоҳни фасх қиласи. Фатво шу қавлга берилган. Қози мусулмон бўлиши шартдир.

صَرَبَ وَمَأْدَحَ وَنُونُجَكَ أَشَحَّ أَفَرَخَ لِأَلِيْلَ بِيَعَبِرَخَ أَلِيْلَ أَرِيَحَتَيِ الَّوِيْ يَصْقُ وَلَوْجَوْزَلَابَ وَلَسْمَمْجَلَالَ يِفُوَثَأَلَّا فَلَأَحَوَ وَنَرَقَوَ قَتَرَوَ نَمْمَهْفِيْ مَأْمَكَ جَوْزَلَابَ وَلَلَوْأَلَأَوَثَأَلَّلَابَ يِفُوَدَمَحَمَوَ حَتَفَصَدَرَلَابَ وَرِيَعَوَنَحَبَلَالَ

“Эр-хотиндан бирортаси бошқасининг айби туфайли ажралишга ихтиёрли бўлмайди. гарчи у айб жиннилик, маҳовлик, песлик, аёл кишиларда топиладиган ратақ (жинсий аъзонинг эрга яроқсиз ҳолда

түсилиб қолиши) ва қарн (аёл кишининг жинсий аъзосида эр фойдалана олмайдиган даражада гўшт ўсиб қолиши) каби жиддий бўлса ҳам. Учала имомлар ушбу бешала касаллик борасида ҳанафий мазҳабига хилоф қилганлар. Агар бу касалликлар эрда бўлса аёлга ажралиш борасида ихтиёр берилади. Қози тарафидан никоҳни бекор қилинганига ҳукм қилинса дурустдир (Фатхул қодир). Имом Муҳаммад агар эр аввалги учта жиннилик, маҳовлик, пестлик билан касалланса, аёлга ажралишга ихтиёр берилади деганлар. Баҳрур роик ва ундан бошқа китоблардан шу нарса тушунилади”[1].

ТАЛОҚ ТУШИШИ УЧУН УЧИНЧИ ШАРТ ҲУШИ ЎЗИДА БЎЛИШИ

Талоқ берувчи кишини ҳуши талоқ бераётган вақтда ўзида бўлиши шартдир. Беморлиги ёки дори истеъмол қилганлиги ёки бирор бошқа нарса туфайли беҳуш бўлса ва шу ҳолтда талоқ қўйса, талоқ тушмайди. Бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан қўйидаги ҳадис ривоят қилингандан:

هـَيَّلَعُ هـَلـَلـا يـَّلـَصـ هـَلـَلـا لـُوسـ رـَلـَاقـ " : لـَاقـ هـَنـَعـ هـَلـَلـا يـَضـرـةـ رـَيـِّرـهـ يـَبـأـ نـَعـَ وـ . هـَلـَقـ بـَلـَعـ بـَلـَعـ مـَلـَأـوـ هـَوـتـْعـمـَلـا قـَالـَطـ الـِإـرـئـاجـ قـَالـَطـ لـُكـ " : مـَلـَسـ وـ .

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Телба ва ақли мағлуб (яғни идрок қилувчи құвватлар ишдан чиққан) бўлган кишиларнинг талоғидан ўзга барча талоқ жоиздир” (Термизий ривояти).

БЕХУШ ҲОЛАТДА ҚҮЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Эр беҳуш ҳолда қўйилган талоқ эътиборга олинмайди.

هَيْلَعْ يَمْعُمْلُ أَوْ ... وَدَبَعْ ظَأْرِمَا يَلَعْ يَلْوَمْلَا قَآلَ طُعْقَيْ آلَ

“Хўжайиннинг қулиниң хотинига қўйган талоғи ва ҳушидан кетган кишининг талоғи тушмайди” (Раддул муҳтор).

ҚАТТИҚ ҚҮРҚИШ НАТИЖАСИДА БЕРИЛГАН ТАЛОҚ

Қаттиқ қўрқиши натижасида ақл ўз мұтадиллигини йўқотиб, назоратни қўлдан чиқариши натижасида осмон, ер, кеч, кундуз каби нарсаларни фарқлай олмай қолади. Бу ҳолат ҳам мажнунликни бир тури ҳисобланади. Аллома шомий бир савол-жавобни нақл қилиб, бундай шахслар томонидан қўйилган талоқ тушмайди деб, таъкидлаган.

ي ف آث آل ثُهَّتْجَوَرَقْلَطْنَمِيْفَآمْطَانَلِسَو.. أَفْوَخْ وَأَءَايَحُلْقَعَبَهَذْ وَأَ نَمَشْهَدَلَا نَأَبَ آصْيَا آمْطَانَبَاجَأَ ، شُوْهَدَمُظَاهْتُغَمَوْهُ وَ يِصْأَقْلَا سَلَحَمُ عَقَيْآلَفَنُونْجَلَا مَاسْقَأَ.

“Ўта ҳаё қилганидан ёки қўрққанидан ақли кетса (талоқ қўйса талоғи тушмайди)... Қози мажлисида қаттиқ ғазабга тўлиб, даҳшатга тушиб аёлинни уч талоқ қилган киши ҳақида назм ҳолатда сўралди. Шунда назм билан: “Даҳшатга тушиш мажнунликнинг қисмларидан бўлиб, у ҳолатда қўйилган талоқ воқеъ бўлмайди” деб жавоб берган”[2].

Эслатма: Мадҳуш деб, қомусда ҳайрат, қўрқинч ва ҳаё туфайли ақли кетган кишига айтилади.

ҚАРИЛИК, БЕМОРЛИК ЁКИ БИРОР МУСИБАТ САБАБЛИ АҚЛ ЎЗ НАЗОРАТИНИЙ ЙЎҚОТИШИ

Қарилик, касалликнинг қаттиқ оғриғи ёки бошқа бирор мусибатга дуч келиш сабабидан мия назорати йўқолган кишига ҳам мадҳуш (ақли жойида эмас) дейилади. Бу ҳолат қанча давом этса, шунча муддат уни сўзига эътибор берилмайди. Шу боис ўша вақтда берилган талоқ эътиборга олинмайди.

هُوَ تَأْجِفٌ أَفَ لَا يَرْكِنُ إِلَيْهِ مَنْ يَرْجُوا دُرْجَاتٍ فَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيْهِمْ أَنَّهُمْ كَاذِبُونَ
وَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيْهِمْ أَنَّهُمْ كَاذِبُونَ

“Шунингдек, ёши кексайғанлиги ёки қасаллиги ёки бирор мусибаттағи гирифтор бүлгәнлиги сабабли ақли үз назоратини йүқтөгән кишилар ҳақида: “Сүз ва ҳатти ҳаракатларида ақл назорат қила олмай қолған ҳолатда унинг айтган сүzlари эътиборга олинмайды. Гарчи айтган сүzlарини билиб, ўзи хоҳлаб айтган бўлса ҳам”[3].

ХАРОРАТИ ОШИБ АЛЖИРАБ ТАЛОҚ ҚҮЙИШ

Ҳарорат күтарилиб, қалтироқ босиб, тилидан ўзи хоҳламаган равишда у-бу нарсалар чиқиб кетса ёки у-бу нарсаларни гапириб юборса ва уларни билмаса, бас бундай вақтда қўйилган талоқ талоқ ҳисобланмайди. Ҳарорат жуда баланд бўлиб кетган вақтдагина инсон ўз мувозанатини йўқотиб, нима деяётганини билмай қолади. Лекин, ҳарорат мувозанатни йўқотмайдиган, ақл назоратини кетказмайдиган даржада паст чиқса ва сезги аъзолари ишлаётган бўлса, бу вақтда айтилган талоқ талоқ ҳисобланади. Чунки, талоқ тушиши учун соғлом бўлиш шарт эмас.

شُوْهَدَمْلَأَوْ...ْهِلَعْ يَمْعُمْلَأَوْ...ْوَدْبَعْ ةَأْرَمَا يَلَعْ يَلَوْمَلْأَقْ يَالَطْعَقَيْ يَالْ

“Қулининг хотинига қўйган ҳўжайиннинг, ҳушидан кетган ва мадхуш кишининг талоғи тушмайди” (Раддул муҳтор)[4].

СЕХР ВА ЖОДУ САБАБЛИ ҮЗИНИ ЙҮҚОТГАН, ҲИС АЪЗОЛАРИ ИШДАН ЧИҚКАН КИШИ ТОМОНДАН ҚҰЙЛГАН ТАЛОҚ

Бир киши қаттиқ сөхрланиб, унинг натижасида ақл ўз назоратини йўқотиб, натижасини билмай, тушунмай кўнглига келган нарсани беихтиёр алжираиверади. Бундай шахсларга ҳам мадхуш дейилади. Бундай ҳолатда айтган сўzlари ва қилган феълларига эътибор берилмайди. Шу жумладан, айни шу ҳолатда берган талоғи

ҳам талоқ ҳисобланмайди[5].

ТУТҚАНОҒИ БОР КИШИНИ ТАЛОҚ ҚҮЙИШ

Тутқаноғи бор беморнинг талоғи икки кўринишга эга. Касал ёки соғлом ҳолатда талоқ қўйиш. Касал ҳолатда, яъни тутқаноқ пайдо бўлиб, ўзини йўқотиб, нима деяётганини билмай аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди. Тутқаноғи бор одам соғлом ҳолатда аёлига талоқ қўйса, талоғи талоқ ҳисобланади[6].

وَنُونْجَةَلْأَحْ يَفَوْلَقَاعَ وَتَقَافِيَ وَنَجْيَ يِذْلَأَمَّا
نُونْجَمَ

“Гоҳида мажнун бўлиб, гоҳида хушига келадиган киши хушига келган пайтида оқил ҳисобланади. Жиннилиги тутган ҳолатида мажнун ҳисобланади” (Баҳрур роик).

АҚЛИ ПАСТ КИШИНИ ТАЛОҒИ

Бир кишини гап-сўзи, кийим-кечаги жойида, лекин муомалада камчилиги бор, яъни ўн сўмли нарсани беш сўмга сотиб қўяди ёки пул ишқида фойда-зиённи ўйлаб ўтирмаи бирор нарсани бажаради. Жумладан, бир киши ақли паст кишига бунча бераман аёлингни талоқ қил деса, ҳеч қандай иккиланишсиз аёлини талоқ қиласди. Бундай кишиларни мажнун дейилмайди. Балки, ақли паст, тентак деб айтилади. Бундай шахслар томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади[7].

وَأَسْفَرَجَلْأَعْلَجَ كُلْجَزَلْأَبِعَلْجَيْفَحْ ()

“Оқил, болиғ ҳар бир эрнинг талоғи воқе бўлади... гарчи ақли паст бўлса ҳам” (Раддул муҳтор).

ҮЛИМ ТҮШАГИДА ҚҮЙИЛГАН ТАЛОҚ

Юқорида баён қилиб үтилдики, ақлни ва ҳисни кетказмайдиган даражада касал бўлган киши томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади. Лекин, ўлим түшагида ётган киши томонидан қўйилган талоқ юқорида зикр қилиб үтилган ҳукмлардан фарқ қиласди. Бу мавзу гарчи меросга тегишли бўлсада, ўлим түшагида ётган киши томонидан қўйилган талоқ ҳақида қуида бироз батафсил сўз юритилади. Бу масалани ёритишдан олдин шуни тушуниб олиш керакки, ўлим түшагида талоқ қўювчи кишини фикҳ истилоҳида “форр (меросдан қочувчи)” дейилади, яъни аёлни меросдан маҳрум қилиш ниятида умрини охирида меросдан қочиб, аёлига талоқ қўяди. Бу ҳақда “Шомий”да: “Ўлми олдидан талоқ қўювчи кишиларга меросдан қочгани учун “фор (қочувчи)” дейилади” дейилган. Бу ўринда қўйилган талоқка қараб “форр” белгиланади. Агар ўлим түшагида ётган киши боин ёки уч талоқ қўйган бўлса, меросдан қочувчи дейилади. Лекин, ражъий талоқ қўйса, “форр” дейилмайди. Чунки, ражъий талоқда меросдан қочишни сурати мавжуд эмас.

أَلْيَعْجَرْلَا نَأْلُ رَحَبْ وَبْ أَلْإِتْبَثَيْ أَلْرَارْفْلَا مْكُحْ نَأْلُ وَبْ دَيْقَنْئَابْ لَا رَارْف

“Боин талоқ қўйиши деб қайд қилиб қўйилди. Чунки. “фирор (меросдан қочишилик)” усиз сабит бўлмайди. Ражъий талоқда эса, меросдан қочиш йўқ”[8].

Юриш-туришга қурби етадиган касал бўлиб, ўлимни бирор асорати бўлмаса ва шу вақтда аёлига талоқ қўйса, меросдан қочувчи дейилмайди. Чунки, талоқ қўювчи ўлим түшагига чалинмаган.

أَلْحَلْ لَا مَأْيَقْلَا وَءُوْضُولْ أَكْ تْيَبْ لَا يَفْ وَحْلَاصَمَّمَأْقِلْ لَعْ رَدَقْ وَلَفْ أَرْافُ نُوكَيْ أَلْ

“Таҳорат, ҳожатхонага бориш каби уйидаги ўз юмушларини бажаришга қодир бўлса, меросдан қочувчи дейилмайди”[9].

Бу борадаги асл масала шуки, яшашдан умуман умидини узадиган касалликка чалинса, ўлим түшаги дейилади. Бу даврда эр аёлига

талоқ қўйса ва аёли иддадалигида эр оламдан ўтса, аёл эрнинг меросидан маҳрум бўладими ёки мерос оладими. Бу масалани икки кўриниши мавжуд. Биринчиси, эр аёлни талабига биноан ёки ўзи хоҳлаб ражъий талоқ қўйса ва аёли иддадалигида вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Иккинчиси, эр аёлига боин талоқ қўйди. Бас, буни икки сурати бор. Биринчиси, аёлни талабига биноан эр хотинига боин талоқ қўйса ва аёл иддадалигида эр вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлади. Чунки, аёл ўз талоғини эридан талаб қилди ва ўзи қилган ишга чора йўқ. Иккинчиси, аёлни талабисиз эр аёлига боин талоқ қўйса ва аёл иддадалигида эр оламдан ўтса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди.

Аёл ражъий ёки мутлоқ талоқ қўйишни эридан сўраса, эр боин талоқ ёки уч талоқ қўйса, аёл хотинликдан чиқади. Лекин, меросхўрликдан чиқмайди. Чунки, аёл талаб қилган талоқ ражъий ёки мутлоқ талоқ эди. Мутлоқ талоқ одатда ражъийга ҳамл қилинади. Эр аёли талаб қилган нарсани хилофини қилгани учун бундай талоқ билан идда ўтирган аёлнинг эри иддасида вафот этиб қолса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди.

رَرَتْحَأْوُ ، عُوْصَنْوْمَلَا وُهْ أَمَكْ وَصَرَمْ يِفْ يَأْ هَيْعَجَرُ هَبَلْأَطْ ثَرَتْ أَذْكَوْ
نَأَبْ يَأْ طَقَفِ قَالَطْ وَأُلْوَقْ رُكْدَيْ أَمَكْ أَوْرَمَأَبْ أَهَنَأَبْ وَلْ أَمَعْ هَيْعَجَرَلَابْ
أَذِإْ هُثَرَتْ هَدْعَلَا يِفَتْأَمَفْ أَثَالَثْ أَهَقَّلَطْ وَصَرَمْ يِفْ هَلْ تَلَاقْ
هَيْعَجَرْ يِنْقَلَطْ أَوْلَوَقَكْ ؟ ثَرَلَا يِفْ أَهَقَحْ لُطَبَيْ أَلَفْ أَئَدَتْبُمْ رَاصَنْ
لُبَقْ يَأْ حَالَّنَلَأُلِيْرُيْ أَلْ يِغَجَرَلَا نَأَلْ هُلْوَقْ نِيَلُوْصُفَلَا عَمَاجْ أَهَنَأَبْ أَفَ
تَبَلَطْ وَلْ أَمَفَالَحَبْ ، أَوْقَحْ طَاقْسَإَبْ هَيَصَارْ نُكَتْ مَلَفْ يَأْ هَدْعَلَا ءَاصَنْقَنَا
نِئَأَبْلَا.

“Ражъий талоқ қилишни эридан сўраган аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Шунингдек, аёл эридан ражъий талоқ қўйишни сўраса-ю, эр боин талоқ қилса, аёл меросдан маҳрум бўлмагани каби аёл эридан мутлоқ талоқ қўйишни сўраса ва у боин талоқ қўйса ҳамда эр аёли иддада ўтирганда вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Чунки, ражъий талоқ идда тугашидан илгари никоҳни кетказмайди. Лекин, аёл эридан боин талоқ қўйишни сўраса ва талоқ қўйилгандан кейин идда даврида эр вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлади”[10].

РАЖЪИЙ ТАЛОҚ ИДДАСИДА ЎТИРГАН АЁЛ ВАФОТ ЭТСА, ЭР МЕРОС ОЛАДИМИ?

Аёл ражъий талоқ иддасида ўтирганда эр оламдан ўтиб қолса, мерос олиши дуруст бўлгани каби эр ҳам ражъий талоқ иддасида ўтирган аёли ўтиб қолса, ундан мерос олади. “Оламгрия”да бу масала батафсил баён қилинган:

وَصَرَمْ لَأْحِ يَفْ وَأَوْتَّحْ صَلَحِ يَفْ أَيْعَجَرْ أَقْلَطْ أَرْمَا قَلَطْ أَدِلْجَرْلَا
نَأَثَرَأَوْتَيْ أَمُّهَنِإِفْ دَعْلَا يَفْ يَهَوَ تَامْ مُثْ لَأَاصَرْ زَيَعَبْ وَأَهَاصَرْ
عَأْمَجْلَابْ.

“Эр соғлигида ёки касаллигида аёlinи розилигига биноан ёки аёlinи розилигисиз аёлига ражъий талоқ қўйса, сўнг эр аёlinинг иддасида оламдан ўтса, бас бири иккинчисидан ижмога биноан мерос олиши мумкин”[11].

ДИЁННАТАН ВА ҚАЗОАНДАН МУРОД

Талоқ масалаларида кўп ўринда “диённатан” ва “қазоан” лафзлари истеъмол қилинади. Баъзи масалаларда “диённатан” талоқ воқеъ бўлади дейилса, баъзи масалаларда “қазоан” ва баъзиларида иккаласига биноан талоқ воқеъ бўлади дейилади. Шунинг учун улардан кўзланган мақсадни ва улар орасидаги фарқни билиб олиш лозим. Диённатандан мурод талоқни тушиб ёки тушмаслиги, хато ёки тўғри бўлиши талоқ қўювчининг ниятига боғлиқ бўлиб, у ниятни шахсни ўзи ва Аллоҳ таоло билади ва бунга банда билан Аллоҳ таоло ўртасидаги нарса деб таъбир берилади. Қазоанда ниятга қаралмайди балки, қарина ва ҳолатларни зоҳирига қараб ҳукм чиқарилади. Қози ҳар бир шахснинг зоҳирий ҳолатига жавобгар бўлади ва шунга биноан ҳукм чиқаради. Унга хилофан муфтий эса, сўровчининг саволига биноан жавоб беради. Агар сўровчи киноя лафзларни айтиб, улардан талоқни ният қилмаганини муфтийга билдирса, муфтий талоқ воқеъ бўлмайди деб, жавоб беради. Масалан, бир киши қаттиқ жаҳли чиққанда бутунлай беҳуш бўлишини даъво қиласапти, диённатан бундай суратда талоқ тушмайди деб ҳукм қилинади. Шунингдек, бир киши уч марта талоқ лафзини айтиб, ниятида уч талоқ эмас балки биринчи лафзни

таъкидлаш бўлганлигини даъво қилмоқда, муфтий ниятига эътиборан бир ражъий талоқ тушади деб ҳукм қиласди. Қози эса, уч талоқ тушади деб ҳукм чиқаради. Аллома Шомий ҳам бу ҳақда шундай деган:

"هُلْمَتْحَيْ أَمْ يَوْنُ هَنَأْلَى لَعَّتْ وَبَرَنْيَابَ وَهَنْيَابَ أَمْيَافُ هَتِيْنَ حَصَّتْ هُقَّدَصُّيْ أَلَفَ يَصَّاقْلَا أَمَّا دَعُوقُولَا مَدَعَبَ يَتْفُمْلَا هَيْتْفِيَافُ هُطْفَلَهُنْيَارَقَ أَلَبَرَهَّاطَلَأَفَالَّهُنْأَلَعَوْقُولَابَهُلَعَيْصَقَيَوَ."

"(Эр аёлига талоқсан, талоқсан, талоқсан деса ҳамда мен бу билан уттани эмас, балки биринчиси билан талоқни, иккинчиси ва учинчиси билан эса, биринчини таъкидлашни ният қилганман деса) Унинг нияти ўзи билан Роббиси ўртасида дуруст бўлади. Чунки, у лафз эҳтимол қиласиган нарсани ният қилди. Шунга биноан муфтий талоқ тушмайди деб, фатво беради. Қози эса, уни тасдиқ қилмай талоқ тушади деб ҳукм чиқаради. Чунки, унинг нияти ҳолатнинг зоҳирига хилофдир"[12].

Фойда: Ҳозирги бепарволик даврида муфтий ҳам юқорида айтилаган уч талоқ лафзи таъкид деб эътиборга олмай, уч талоқقا фатво бериши лозим.

МАСТ КИШИНинг ТАЛОГИ ҲАҚИДАГИ БАҲС

Мастликнинг ҳақиқати:

Мияга хурсандчилик ва мастерлик шу қадар ғолиб бўладики, натижада инсон осмон билан ерни ва эркак билан аёлни фарқлай олмай қолади ёки бемаъно алжираи бошлайди ва ҳаяжонда у-бу гапларни гапириб юборади. Шу ҳолатнинг номига мастерлик дейилади.

صَنْرَأْلَى نَمَاءْمَسْلَى وَبُفَرْعَيْ أَلَفَلَقْعَلَى لَيْزُي رُورُسْ : رُكْسَلَانَأْرَكَسْ وَأَمَّا لَكَ يَفِي دَهَيَفَلَقْعَلَانَ بَلْعَيْلَبَ : أَلَأَقَوَ،

"Ёки сукрон - сукр деб ақлни зоил қиласиган хурсандчилик бўлиб, у сабаб ер билан осмонни ажратади олмай қолади. Абу Юсуф ва Имом

Мұхаммад раҳматуллохи алайхлар “Мастлик ақлға ғолиб келиб ажираи баштайди” деганлар”[13].

نَمْ نَارْكُسْلَا فِي نَحْ يَبْأَدْ نَعْ فِرْكُسْلَا دَحْ نَأَيْ بُهْ لْقَعْ لَأَرْ نَأَبْهُ لْوَقَ وْ لْقَعْ يَأَلَ وَأَرِيْثَكْ أَلَ وَأَلِيلَقْ أَقْطَنَمْ لْقَعْ يَأَلَ يَذْلَا وَهَدْحَيْ يَذْلَا ذِي بَنَلَا طَلَتْحَيْ وَيَدْهَيْ يَذْلَا وْهَ : أَلَ أَقَ وَأَمْسَلَا نَمَصْرَأَلَا أَلَ وَأَرَمْلَا نَمَلْجَرَلَا بَلَأَغْهُمَأَلَكْ.

“Ақл мувозанатини йүқотиши” деган қавли мастлик ҳадди баёнидир. Абу Ҳанифа раҳматуллохи алайх наздиларида набиз туфайли ҳад уриладиган мастлик у - маст бўлган киши озми қўпми гапираётганини ақл қилмайдиган, эркакни аёлдан, осмонни ердан ажрата олмайдиган даражада бўлган мастликдир. Икки имом: “Ҳад уриладиган мастлик маст киши алжираб қўпинча сўзи аралашиб кетадиган даражага етган мастликдир” деганлар” (Баҳрур роиқ).

Маст ҳолатда талоқ қўйиш ҳукми:

Мажнун ва беҳуш инсонлар каби маст кишида ҳам ақл ўз мувозанатини йўқотади. Шунга биноан аслида мажнун ва беҳуш инсонлар каби маст инсон томонидан айтилган талоқ тушмаслиги керак. Лекин, ҳанафий мазҳаби уламолари маст инсонга зажр ва огоҳлантириш бўлсин учун уни қўйган талоғини эътиборга олганлар. Чунки, шариъати исломияда маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилишдан қаттиқ қайтариқлар ворид бўлган ва наша, шароб каби нарсаларни истеъмол қилиш гуноҳи кабира ҳисобланади. Шунга биноан маст инсонлар ҳуши ўзида бўлган инсонлар қаторида ҳисобланаб, ҳукм чиқарилади ва улар томонидан қўйилган талоқ ҳисобланади.

يَا نَارْكُسْلَا لْحَدِيْل ، عَئِادَبْ أَرِيْدَقَتْ وَلَوْ لْقَاعَ غَلَبْ كُقَالَطُعَقَيْ وْ وَلْوَقَ وْ لْقَاعَ وَلْوَقَ نَيَبَةَفَأَنْمَأَلَفْ ، هَلَ أَرْجَزَ لْقَاعَ مَكْحَيْفُهَنَإِفَ نَارْكُسْلَا وَأَيْتَأَلَا .

“Оқил, болиғ кишиларнинг талоғи воқе бўлади. Гарчи тақдиран оқил бўлсада. Бунга биноан маст кишилар томонидан қўйилган талоқ воқеъ бўлади. Чунки, улар зажран ақлли кишилар ҳукмидадир. Мусаннифнинг оқил ва маст деган қавли орасида ҳеч қандай қарама қаршилик йўқ”[14].

МАСТ ҲОЛАТДА ТАЛОҚНИ ВОҚЕЪ БҮЛИШ ҲИКМАТИ

Аллоҳ таолонинг ҳазрати инсонга берган беҳисоб неъматларидан бири бу ақл неъматидир. Ақл неъмати орқали инсон бошқа махлуқотлардан ажралиб туради. Инсон Аллоҳ таолонинг ушбу неъматига шукур адо қилишдан ожиздир. Инсон ақлли бўлгани учун барча махлуқотлар уларга бўйин сундирилган. Лекин, барча махлуқотларнинг эгаси фақат Аллоҳ таолодир. Ҳатто, инсон ўзининг бирор бир аъзосига ҳам молик эмасдир, яъни бир аъзосини кесиб, бир кишига бериб юборишга ҳаққи йўқ. Агар ҳеч қандай сабабсиз бир бармоғига талофат етказса, шариъат нигоҳида у инсон қаттиқ гуноҳкор бўлади. Улкан неъмат бўлган ақлга путур етказадиган масти қилувчи, ҳаром ичимликларни истеъмол қилиб, уни устига аёлига талоқ қўйиш улкан зулм ва гуноҳи кабира ҳисобланади. Шу боис шариъат нигоҳида бундай кимсалар қаттиқ жазога лойиқдирлар.

Ачинарли гап шуки, бизнинг юртларда мазҳаббошларга эргашмайдиган, ўзларини ахли ҳадис деб ҳисоблайдиган кишилар масти ҳолатда айтилган талоқ воқеъ бўлмайди деб, таъкидлайдилар. Лекин, улар тутган қавл фатво берилган қавл эмас. Балки муфто беҳ бўлган ва таржиҳчилар томонидан таржиҳ қилинган қавл бу масти ҳолатда айтилган талоқни воқеъ бўлишидир. Бу жумҳур олимларнинг мазҳабларидир. “Бадоиъус саноиъ”да бу масалага ойдинлик киритилиб, шундай дейилган:

بَرَشْ نَأَبِ رُوْظَحَمِ بَبَسْبُهْ رُكْسَنَأَكْنِإِفُهَتَأْرْمَا قَلَطْ أَدِإِنَأْرْكَسْلَا آَمَأَوِ
هَمَأَعَدْ دَنْعَ عَقَأَوْ قُهَالَطَفْ هُلْقَعَ لَأَرَوَ رَكْسَىٰ تَحَّهَّ وَأَرْمَحَلَا
نَأَنْهَنْعَ هُلَلَا يَصَرَّنَأَمْثُعَ نَعَوْ مُهَنْعَ هُلَلَا يَصَرَّهَبَأَحَصَلَا هَمَأَعَوْءَأَمَلْعَلَا
يَعَفَّا شَلَا يَلْوَقُهَّرَكْلَا وَهَوْ يَوَاحَطَلَا دَحَأَرَبَّوْ قُهَالَطَعَقَيَّلَ.

“Маст киши аёлинни талоқ қилса ва уни мастилиги шариъатда ман қилинган хамрни ёки набизни ўз ихтиёри ила ичиш билан масти бўлиб, ақли зойил бўлса, бас уни қўйган талоғи барча уламолар ва саҳобийлар наздида воқеъ бўлади. Усмон розияллоҳу анҳу ундей кишиларнинг талоғи талоқ эмас деганлар. Таҳовий ва Кархийлар ушбу қавлни олганлар ва бу Шофиийнинг икки қавлидан биридир”[15].

“Дуррул мухтор” ва “Кифоя”нинг эътимодсиз ибораларига таяниб, жумҳур саҳобий ва ҳанафий фақиҳларининг асосли қавлларини тарк қилиш фатво берилмаган қавлни рожих қилиш ҳисобланади ва қувватсиз гапга амал қилиш лозим бўлиб қолади. Баъзилар айтадиларки, шароб ичиб кайф бўлганларга саксон дарра урилади ва улар аёлларини шу ҳолатда талоқ қилиб қўйган бўлсалар талоғи тушади деб ҳукм қилиш жазо устига жазодир дейдилар. Биз бундай ғояни илгари сурувчилар билан келишиб бўлмайди деймиз. Чунки жазо устига жазо бўлиши хамр ичгандан кейин талоқ қилмаса ҳам хотини талоқ бўлади деб ҳукм чиқарилсагина бўлади. Лекин, бу ерда хамр ичиб, хотинига талоқ қўйса аёли талоқ бўлади дейилмоқда. Нима деб ўйлайсиз агар маст одам ичиб олиб талоқдан бошқа гуноҳларни қилса, жазо тайин қилинмайдими? Масалан ичиб олиб намоз, рўза ва бошқа ибодатларни тарк қилса, уларни қазосини ўқишга ҳукм қилинмайдими. Албатта, намозларни қазосини адо қилишга ҳукм қилинади. Демак, уларнинг гапларига биноан маст одамга тарк қилинган намозларни адо қилиш ортиқча зулм эканда?

Шароб ва маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилувчилар жамоат жойларда ва ёлғиз ҳолатларда ҳеч нарсадан тап тортмай Аллоҳ таоло томонидан қайтарилган бўлса ҳам нафсларини қондириш мақсадида хамр истеъмол қилмоқдалар. Биз ҳам хамр ичувчиларга имконият яратиб бериб, уларнинг қўйган талоқлари тушмайди деб, уларга кенг йўл очиб бермаслигимиз даркор. Аксинча, биз шундай эҳтиёт йўлни тутайликки, маст қилувчи ичимликларни ичувчилар камайсин ва келгусида бундай гуноҳи кабира йўл буткул тугасин. Шариати мутаҳҳора ислом аввалида хамрни ҳаром қилиш билан бир қаторда хамр қуйиладиган идишларнинг ишлатишини ҳам қатъий ҳаром қилди. Чунки, бу орқали хамрга олиб борадиган йўлларнинг барчаси беркилади ва инсонлар қалбида хамрни ёмонлиги жойлашиб, ундан нафратлана бошлайдилар. Шуларга биноан маст қилувчи ичимлик истеъмол қилгандан кейин қўйилган талоқ воқеъ бўлади деб ҳукм қилиш шариъати исломияни ҳакимона ҳукми ҳисобланади. Бу инсонларга сабоқ бўлиб, хамр ичишдан тийилишга олиб келади.

ТАЛОҚ ТУШМАЙДИГАН БАЪЗИ МАСТ ҚИЛГУВЧИ НАРСАЛАР

Баъзи дориларни истеъмол қилиш натижасида кайфи ошиб қолса ва шу ҳолатда аёлига талоқ қўйиб қўйса, талоқи талоқ ҳисобланмайди.

عَلْقَمْ لِجَازْ وَأَبْمَعْ أَدْصَلْ حَابْمَبْ :

“Бош оғриғи ёки мубоҳ нарсанинг истеъмоли сабабли ақл зойил бўлиб талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди”[16].

Вино, наша, ароқ ва баъзи маст қилувчи нарсаларни истеъмол қилиш шаръян ҳаромдир. Уларни истеъмол қилгандан кейин қуидаги суратларда талоқ воқеъ бўлмайди:

1. Бир киши маст қилувчи ичимликлардан бирортасини маст қилувчи ичимлик эканидан бехабар ҳолда ичиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ тушмайди. Бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан нақл қилинган қуидаги ривоят келтирилади:

نِإِلَّا قَمَّلَ سَوْهُ يَلَعُّ لِلَّا يَلَصِّنَ لَأَنَّ عُنْدَهُ صَرَسٌ بَأْنَعَ نِبَأً
يَلَعُّ اُوْرَكْتُسَا آمَوَنْ آيِسَنَلْ أَطْحَلَا يَتَّمُّنْ عَنْ صَوَّلَلَا

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Аллоҳ таоло умматимдан янгишиб, эсдан чиқариб ва унга (ҳаётига хав соладиган тарзда) мажбурланиб қилган нарсаларни авф қилди”;

2. Бир киши ҳаётига хавф бўладиган ёки бирор аъзосига нуқсон етказиладиган даражада шароб ёки кайф қиладиган нарсаларни истеъмол қилишга мажбурланса ва уларни истеъмол қилиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди;

3. Қорин очлигидан ҳаётига хавф туғилса ва истеъмол қилиш учун кайф берувчи ҳаром нарсалардан ўзга бирор истеъмоли ҳалол нарса топилмаса, кайф берувчи нарсани (ҳаётини хавфдан қутқарадиган даражада) истеъмол қилиб ҳаётини сақлайди. Бундай вазиятларда

шариъати исломия ҳаром нарсаларни белгиланган тартибда истеъмол қилишга рухсат беради. Шунинг учун бундай ҳолатда кайф берувчи нарсаларни истеъмол қилиб, кайфда ўзини назорат қила олмай аёлига талоқ бериб қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди;

4. Кайф берувчи нарсаларни муолажа учун истеъмол қилса ва кайф бўлиб қолиб, аёлига талоқ бериб қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди.

"فَحُتْلَا يِفَّحَصَفْ أَرَطَضُمْ وَأَهْرَكُمْ رَكَسْ نَمِيْفُ حِيْحَصَّتْلَا فَلَتْخَأْوْ حُتْفَلَا يِفَّلَاقْ دَعْوُقُولَابْ مَهَدْعَ اَوْزِيَعْ وَ يِفَّبَسَّتْلَا اَلْإِسْنِيْلَ لَقْعَلَا اَوْرَدْنَعْ دَعْوُقُولَابْ جَوْمَنَأْلُ اَلْسَحَأْ لَوْلَأْ وَ فَتْنُمَ وَهَوْ رُوْظَحَمَبْ سَبَّبَسَبْ اَوْرَ

"Бир киши мажбур қилиниш натижасида ёки (чўлда қолиб ундан ўзга ейдиган нарсаси ёки ичадиган нарсаси қолмай) чорасиз ҳолда маст қилувчи нарсани истеъмол қилиб маст бўлса, "Тухфа" ва бошқа китоб соҳиблари талоқ тушмаслиги саҳих деб айтганлар. "Хулоса" китобида эса, талоқ тушади дейилган. "Фатҳ" китобида айтди: "Биринчи гап муносиброқдир. Чунки, ақл кетганда талоқ тушишлигини вожиб қилган нарса, манъ қилинган нарса туфайли ақл кетишидир. Бу ерда эса, у топилмаяпти[17].

УҲЛАТУВЧИ ДОРИЛАР САБАБЛИ КАЙФДА ТАЛОҚ ҚИЛИШ

Уҳлатадиган дорилар одатда шариъати исломия манъ қилган нарсалардан тайёрланади. Улар тезда мияга таъсир қилиб, марказий нерф системаси фаолиятини тўхтатиб туради ва натижада фикрсиз алжираши мумкин. Моҳир, ишончли, диндор врачлар кўригидан ўтгандан кейин улар тавсиясига биноан уларни истеъмол қилиш дуруст бўлади. Тавсиясиз ичиш эса жоиз эмас. Агар ишончли, диёнатли врач тавсиясига кўра кайф берадиган дориларни истеъмол қилгандан кейин кайфда алжирааб аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмаслигига фатво берилган.

"لُجَرْ نَعَنْ أَيْفُسَ وَهَفِيَنَحْ أَبَأْتْلَأَسْ"؛ لَاقْ يِذْمَرَتْلَا زَيْرَغَلَا زَبَعَرَكَدْ نَيْحَنَأَكْ نَإِ"؛ لَاقْ هَتَأْرِمَا قَلَطْفَ وَسْأَرَى لِعَفَتْرَافَ حَنَبْلَا بَرَشَ اَمُّنَأْ مَلَعَيْ مَلُبَرَشَيْ نَيْحَنَأَكْ نَإِ وَ قَلَاطَيْهَفَ وَهَمُّنَأْ مَلَعَيْ بَرَشَيْ

وْلَمْ جَرْ طَلْقَ".

"Абдулазиз Термизий: "Абу Ханифа ва Суфёнус Саврий раҳматуллоҳи алайҳлардан банж (нашадан бошқа бўлган маст қилгувчи ўсимлик) истеъмол қилиб, таъсири бошга кўтарилиб хотинини талоқ қилган киши ҳақида сўрадим. Агар у нима эканини билиб истеъмол қилса, хотини талоқ бўлади. Агар истеъмол қилаётган пайтда уни нима эканини билмаса, (ва хотинини алжираб талоқ қилиб қўйса) хотини талоқ бўлмайди"[18].

КАЙФЛИКДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚ ЭРКАКНИНГ ҲАЁЛИДА БЎЛИШИ ШАРТ ЭМАС

Маст ҳолатда аёлига талоқ қўйса-ю, ўзига келгандан кейин қўйган талоғи эсида бўлмаса, лекин аёли ёки ўзга бирор киши эшитган бўлса, талоқ воқеъ бўлади.

ТАЗИЙҚ ҲОЛАТДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Тазиик ва мажбур ҳолатда аксарият ҳукмлар ўзгаради ва бундай ҳолатга тушган инсонларга баъзи шаръий ҳукмлар тартиб топмайди. Жумладан, маст қилувчи ичимликларни мажбуран истеъмол қилиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ тушмайди деб, юқорида зикр қилинди. Лекин, баъзи масалаларда тазиийқ ҳолатида амалга оширилган ҳукмлар ҳам эътиборга олиндаи ва шунга қараб ҳукм чиқарилади. Шундай ҳукмлардан бири талоқдир.

Масалан, бир киши бир кишини тутиб олиб, аёлинга талоқ қўй бўлмаса сени ўлгунингча ураман ёки бирор аъзойингга қаттиқ шикаст етказаман деб, таҳдид қилса, у киши қўрққанидан аёлига сарих лафзлар билан талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлади. Лекин сарих лафзлар ўрнига киноя лафзларни ишлатиб аёлига талоқ қўйса, бундай ҳолатда ниятга эътибор берилади. Агар ниятда талоқ қўйиш бўлмаса, талоқ тушмайди. Аксинча, талоқ қўйиш бўлса, талоқ воқеъ бўлади.

حِيَحْ صَقَالْ طَلَّا نِإِفَّاهَرُكْمَوَادِبَعَ وَلَوْخَلَّا حَوْرَلُكْقَالَطُعَقَيِّوَ.

“Ҳар бир әрнинг талоғи воқеъ бўлади ...қул бўлса ҳам, мажбуран (талоқ қўйган) бўлса ҳам. Чунки, талоқ саҳиҳдир”[19].

Бир киши талоқ қўйишга мажбур қилинмай, балки талоқ қўйишга вакил тайин қилишга тазииқан мажбурланса ва бир кишига аёлинни талоқ қилиш ҳуқуқини берса ва вакил у кишини аёлига талоқ қўйса, бас талоқ воқеъ бўлади.

بُعْقَيْدَةَ إِنْ أَفْلَى كَوْلَى قَلَطَافَ لَكَ وَفَ قَالَ طَالِبَ لَيْكَوْتَلَا يَلَعَ وَرْكَأَ أَذَا

“Бир киши талоқقا вакил тайин қилишга мажбурланғанлығы сабабли вакил қылса ва вакил талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлади”[20].

ЁЗМА ТАЛОҚ ЁКИ ТАЛОҚНОМАГА ҚҮЛ ҚҮЙИШГА МАЖБУР ҚИЛИНСА

Бир киши аёлига ёзма талоқ қўйишга ёки талоқномага дасхат ёки бармоқ изини туширига мажбур қилинса ва ёзма равишда аёлига талоқ қўйса ёки талоқномага имзо қўйса, аёли талоқ бўлмайди. Оғзидан талоқ лафзи чиқмаслиги шарти билан. Аллома Шомий бу ҳақда шундай деганлар:

بُتْكَيْ نَأْ يَلَعْ وَرْكُأْ وَلَفْ يِقَالْ طَلَابْ طَافَلَتْلَا يَلَعْ هَارْكِإِلَا دَارْمَلَا نَأْ هَرَابْغَلَا مَاقَمْ تَمَيْقُأْ هَبَاتِكْلَا نَأْلَ قُلْطَاتْ أَلْ بَتْكَفْ وَتْأَرْمَا قَالَطْ أَنْهَ هَجَاحْ أَلْ وَهَجَاحْلَا رَابْثَعْ إِبْ

“Мурод, талоқни талаффуз қилишга мажбур қилишдир. Бас, аёлинин ёзма талоқ қўйишга мажбур қилинганлиги сабабли ёзма равишида талоқ қўйса, аёли талоқ бўлмайди. Чунки, ҳожат пайтида китобат оғзаки нутқ ўрнига ўтиради. Бу ерда эса, китобатга ҳожат йўқ”[21].

Ботиндаги нарсанни ифодалаб бериш учун зарурат вақтида китобатдан фойдаланишга түғри келади. Гапиришга қодир одамни тазийк остида ёзма равишда аёлига талоқ қўйиши билан талоқ воқеъ бўлмайди. Чунки, бу ўринда китобатга ҳожат йўқ. Лекин, узоқ

масофадан туриб, мажбур қилинмай мактуб орқали ёки sms орқали хотини талоқ қилса, эрдан эканлиги аниқ бўлса талоқ воқеъ бўлади.

ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИБ БЕРМАСАНГ ЎЗИМНИ-ЎЗИМ ЎЛДИРАМАН ДЕГАН АЁЛНИНГ ТАҲДИДИГА БИНОАН ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИБ БЕРИШ

Аёл ўз эрини талоқ қўйишга унданб, менга талоқ бер ёки талоқ хати ёзиб бер, бўлмаса ўз жонимга қасд қиласман деса, эр мажбурлигидан талоқ берса ёки талоқ хати ёзиб берса, талоқ воқеъ бўлади. Гарчи, бу ишларни аёлни тинчлантириш ёки хотиржам қилиш мақсадида айтса ҳам. Чунки, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан бу ҳақда қуидаги ривоят нақл қилинган:

﴿دُجْ نُهْدِجْ ثَالَّتْ﴾؛ لَأَقْنَعْ لُسَرَ لَأَقْ: لَلْ أُلْوُسَرَ لَلْ أَصَرَ رَهْرُهْ يَبْأَنَعْ

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Уч нарсани жиддиси ҳам жиддий, ҳазли ҳам жиддийдир: никоҳ, талоқ ва ражъат” дедилар”[22].

ХАВФ САБАБЛИ НИКҲНИ ИНКОР ҚИЛИШ ТАЛОҚ ЭМАС

Жони, моли ёки обрўига хавф бўлгани сабабли ёки бирор мақсадга эришиш учун никоҳни инкор қилса, масалан, бир киши: “Уйланганимисан?” деб, сўраса ёки бирор киши: “Тўйимиз бўлмаган” деб айтисан деб, мажбур қилса, “Ҳа, мени тўйим бўлмаган” деб айтиши билан аёлига талоқ тушмайди ва никоҳ ҳам бузилмайди. Ҳа, буларни ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ айтиш ёлғон ва катта гуноҳдир.

﴿أَدُّحُجْ نُوكَيْ لَبْ أَقْلَطْ نُوكَيْ لَرْ أَلْصَنْ لَرْ أَلْصَنْ لَرْ﴾

“Аслида, никоҳни бўлмаган дейиш асло талоқ эмас, балки никоҳни

инкор қилишдир”[23].

ҲАЗИЛЛАШИБ ТАЛОҚ ҚҮЙИШ

Талоқда ҳазиллашиш ҳақиқатга ҳамл қилинади, яъни шаръан эътиборга олинади деб, китоб муқаддимасида таъкидлаб ўтилди. Шу боис ҳазиллашиб аёлига талоқ қўйган кишининг талоғи воқеъ бўлади. Бу ҳақда Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қуидаги ҳадис ривоят қилинган:

،ِدِجْ نُهْدِجْ ثالث "هَلْ لَا لُوسَرَ لَاقْ" لَاقْ هَنَعْ هَلْ لَا هَضَرَ هَرْيَرُه يَبَأْ نَعْ، هَغْجَرْلَاوْ قَالْ طَلَأْوْ حَالَّنْ لَا دِجْ نُهْلَرَزَهْ وَ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Уч нарсани жиддиси ҳам жиддий, ҳазли ҳам жиддийдир: никоҳ, талоқ ва ражъат”? дедилар”.

Ушбу ҳадисга биноан Дуррул мухтор соҳиби ўз китобида қўйдагиларни аниқ-равшан қилиб келтирган:

وَلْرَهْ لَعَجَ عِرَّاْشِلَاْ نَأَلَهْنَأِيْ دَوَهْ عَاصَقُ عَقَيْهْنَأِفَ بَعَالَلَأَوَهْ لَزَاهَلَأَفَالْخَبَرَهْ وَبَ

“Ҳазиллашувчи ва ўйнашгувчини хилофи ўлароқ. Чунки, бу иккى ҳолатда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади. Зеро, Шориъ талоқнинг ҳазлини жиддий деб эътиборга олган”[24].

Аллома шомий ҳам “Дуррул мухтор”да келган матнга зиёдо қилиб қуидагиларни келтирған:

وَبِضَرَىْ مَلَنْ [أو هُمْكُح هُمْزَلَىْ] فَآدْصَقَ بَسْلَابَ مَلَكَتْ هَنَّأْلَ

“Чунки, у сабабга кўра қасдан гапирди. Шу боис унга талоқнинг ҳукми лозим бўлади. Гарчи, (эр) талоқ қўйишни қасд қилмаган бўлса ҳам”[25].

ЯНГЛИШИБ ТАЛОҚ ЛАФЗНИИ АЙТИБ ЮБОРИШ БИЛАН ҲАМ ТАЛОҚ ВОҚЕЬ БҮЛАДИ

Шариъати исломия ҳазиллашиб айтилган талоқни талоқ деб ҳукм қилганидан кейин, авто йўлга биноан янглишиб айтилган талоқ лафзи билан ҳам албатта талоқ воқеъ бўлади. Шу боис бир кишини тилидан талоқ лафзи ўзи хоҳламаган ҳолатда чиқиб кетиб қолса, масалан, бир киши аёлига: “Ҳайиз кўряпсиз” дейман деб, уни ўрнига: “Талоқсиз” деб айтиб юборса, шу ҳолатда бир ражъий талоқ воқеъ бўлади. Шунингдек “Субаҳаналлоҳ” дейман деб “Аёлига талоқсан” деб айтиб юборса, бас талоқ воқеъ бўлади. Бу ўринларда қазоан талоқ ҳисобланади, диёнатан эмас. Мазахтомус ва ҳазиллашиб талоқ лафзи айтилганда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади.

“ طَافَلَتْ وَأُقَالَ طَلَلَ وَنَاسِلَ لَعْنَ حَفَرَ قَالَ طَلَلَ رِيَغَبَ مُلَكَّتَلَادَارَأَنَّ أَبَ ”
“ءَاصَنَ قُعْقَىٰ فَحَصْمٌ طَافَلَ أَبَ وَأَنِّي نَاسٌ وَأَلْفَلَأَعْ وَأَنِّي دَوَءَاصَنَ قُعْقَىٰ فَحَصْمٌ نَّأَلَ لَرَأْلَلَأَوَلَزَأْلَلَأَفَلَخَبَ ،ْ طَقَفَ لَعْجَ عَرَّاشَلَأَنَّأَلَةَنَّأَيِّدَوَءَاصَنَ قُعْقَىٰ فَحَصْمٌ نَّأَلَ زَهَرَجَ وَبُطْلَزَهَ ”.

“Талоқдан ўзга нарсани гапираман деб, тилидан талоқ лафзи чиқиб кетиб қолса ёки маъносини билмай ғофил ҳолатда ёки хаёлдан кўтарилиб талоқ лафзини талаффуз қилса, фақат қазоан талоқ воқеъ бўлади. Ҳазиллашувчи ва ўйнашгувчини хилофи ўлароқ. Чунки, бу икки ҳолатда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади. Зоро, Шориъ талоқнинг ҳазлинин жиддий деб эътиборга олган” (Дуррул муҳтор).

“ قُلْ طَقْلَاطَتْنَأَ وَنَاسِلَ لَعْنَ حَفَرَهَلَلَأَنَّ أَحْبُسَ : لَوُقَىٰ نَأَدَارَأَنَّ أَبَ ”
“ءَاصَنَ قُلَلَإِلْجَاتَحَيِّلَأَنَّ حَيَصَنَهَ ”.

“Субаҳаналлоҳ” дейман деб, тилидан “сен талоқсан” деган ибора чиқиб кетиб қолса, аёли талоқ бўлади. Чунки, у (лафз талоқда) ниятга ҳожат бўлмайдиган сариҳ ҳисобланади. Лекин, (талоқ тушиши) қазоан бўлади”[26].

- [1] Дуррул мухтор. Ж. V. Б. 175.
- [2] Шомий. Ж. IV. Б. 452.
- [3] Шомий. Ж IV. Б. 453.
- [4] Шомий. Ж IV. Б. 453, Фатавои маҳмудия. Ж. XI. Б. 228.
- [5] Фатавои маҳмудия. Ж. XI. Б. 228.
- [6] Дуррул мухтор маъна шомий. Ж. IV. Б. 438-439.
- [7] Шомий. Ж. IV. Б. 444.
- [8] Шомий. Ж. V. Б. 13.
- [9] Шомий. Ж. V. Б. 4.
- [10] Шомий. Ж. V. Б. 9.
- [11] Оламгрия. Ж. I. Б. 462.
- [12] Шомий. Ж. IV. Б. 453.
- [13] Шомий. Ж. IV. Б. 444.
- [14] Шомий. Ж. IV. Б. 438.
- [15] Бадоиъус саноиъ. Ж. III. Б. 158.
- [16] “Дуррул мухтор ала ҳомиши шомий. Ж. IV. Б. 447.
- [17] “Шомий (Ж. IV. Б. 447)”да бу ҳақда шундай дейилган:
- [18] Нисобул иҳтисаб. Б. 74-75., Фатавои раҳимия. Ж. V. Б. 321.
- [19] “Дурр мухтор ала ҳомиши Шомий. Ж. IV. Б. 438.
- [20] “Шомий. Ж. IV Б. 438-439.
- [21] Шомий. Ж. IV. Б. 440.
- [22] Термизий. Ж. V. Б. 225.

[**\[23\] Шомий. Ж. V. Б. 507.**](#)

[**\[24\] Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 449.**](#)

[**\[25\] Шомий. Ж. IV. Б. 449.**](#)

[**\[26\] Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 448-449.**](#)